

Spatio-temporal analysis of physical changes in human settlements in light of the development of the new Arg-e-Bam special economic zone; The case study of Bam and Narmashir counties

Mohammad Reza Aboli¹, Ali Hosseini^{2*} Hossein Mansourian³

1. Department of Human Geography and Planning, Faculty of of Geography, University of Tehran, Iran

2. Associate Professor Department of Human Geography and Planning, Faculty of of Geography, University of Tehran, Iran

3. Associate Professor, Department of Human Geography and Planning, Faculty of of Geography, University of Tehran, Iran

* Ali Hosseini, a.hosseini@ut.ac.ir

Received Date:
06/10/2025

Revise Date:
23/11/2025

Accepted Date:
04/01/2026

Published Date:
19/06/2026

Article Info Abstract

The development of special economic zones as a tool for industrial and economic growth creates significant physical and spatial consequences in the surrounding settlements. This research aimed to investigate the physical, economic, social and environmental effects of the new Arg-e Jadid Bam special economic zone on human settlements in Bam, Barvat and Narmashir counties. The present study is applied and based on a descriptive-analytical method. Data were collected using a researcher-made questionnaire and Google Earth satellite images. The statistical population consisted of 220 indigenous (120 people) and non-indigenous (100 people) residents who were selected purposefully. Four main dimensions including physical, economic, social and environmental indicators were measured. Questionnaire data were analyzed with multiple linear regression and PLS-SEM structural equation modeling, and spatial data were processed with a geographic information system. According to the results of the research data among local residents, poverty and cultural facilities had the greatest impact on the feeling of security, while among non-native residents, physical and mental health were the main factors. Economic satisfaction among natives was influenced by the cost of living, and among non-natives, it was dependent on income, savings, and housing quality. Structural analysis showed that economic and environmental dimensions among natives and social and environmental dimensions among non-natives had the greatest impact on physical changes. Spatial analysis indicated a 540 percent growth in built-up area in Arg Jadidi and a change in the pattern from centralized to dispersed, and in Narmashir, there was an 87 percent growth in construction with minimal reduction in agricultural land. The results highlight the need for policymaking based on group differences and controlling land use changes for sustainable development.

Keywords: Special Economic Zones, Physical Development, New Bam Citadel, Spatial Developments, Sustainable Development

Research Paper
Volume 7, Issue 23, Spring 2026
Pages 138-159

Cite this article:

Aboli, M.R., Hosseini, A. & Mansourian, H. (2026). Spatio-temporal analysis of physical changes in human settlements in light of the development of the new Arg-e-Bam special economic zone; the case study of Bam and Narmashir counties. *Journal of Economic Geoghrapy Research*, 7(23), 138-159.

 <https://doi.org/10.30470/jegr.2026.2073683.1335>

2821-2266 © University of Zanjan.

This is an open access article under the CC BY-NC/4.0/License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

Special economic zones drive industrial growth but reshape nearby settlements physically, economically, socially, and environmentally. This study evaluates these impacts in the Arg-e Jadid Special Economic Zone on Bam, Baravat, and Narmashir using a descriptive–analytical approach, combining questionnaire data (220 residents) with Google Earth imagery, analyzed via multiple regression, PLS-SEM, and GIS. Locals' sense of security was shaped by poverty and cultural amenities; for non-locals, health was decisive. Economic satisfaction depended on living costs for locals, and on income, savings, and housing quality for non-locals. Structural modeling showed economic–environmental factors dominating physical change in locals, social–environmental factors in non-locals. Spatially, Arg-e Jadid's built-up area grew 540%, shifting from concentrated to dispersed, while Narmashir saw 87% growth with minimal farmland loss. Results stress tailored policies and controlled land-use change for sustainable development.

Spatial systems evolve under combined natural, social, and macroeconomic forces, with SEZs accelerating change through incentives, infrastructure, and regulatory ease. In Iran, the Arg-e-Jadid SEZ in Bam, housing major industries, has driven rapid spatial and economic shifts, requiring scientific assessment to guide balanced, sustainable regional development policies.

Methodology

The study is applied and descriptive - analytical, using field questionnaires and Google Earth satellite images. The sample, via purposive sampling, comprised 220 residents (120 indigenous, 100 non-indigenous) across Bam, Baravat, and Narmashir, assessing physical, economic, social, and environmental dimensions through PLS-SEM and regression. GIS analysis compared 2007–2025 land-use changes to support findings.

Results and discussion

Findings show the Arg-e-Jadid SEZ significantly altered spatial, economic, and social structures. Natives linked security to poverty reduction and cultural infrastructure,

while non-natives tied it to health, income, and property value. Housing market perceptions diverged, and land-use change revealed rapid, resource-intensive expansion in Bam/Baravat versus more balanced growth in Narmashir.

Conclusion

SEZ-driven transformation offers economic and infrastructural gains but also heightens inequality and environmental pressure. Sustainable spatial development demands policies attuned to differing native and non-native needs, integrating socio-economic, cultural, and ecological dimensions.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

تحلیل فضایی-زمانی تحولات کالبدی سکونتگاه‌های انسانی در جهت توسعه منطقه ویژه اقتصادی ارگ جدید بم؛ مورد مطالعه شهرستان بم و نرماشیر

محمدرضا ابولی^۱، علی حسینی^{۲*}، حسین منصوریان^۳

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه جغرافیای انسانی و برنامه‌ریزی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، ایران

۲. دانشیار گروه جغرافیای انسانی و برنامه‌ریزی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، ایران

۳. دانشیار گروه جغرافیای انسانی و برنامه‌ریزی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، ایران

تاریخ انتشار:

۱۴۰۵/۰۳/۳۰

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۱۰/۱۴

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۴/۰۹/۰۲

تاریخ دریافت:

۱۴۰۴/۰۷/۱۵

اطلاعات مقاله چکیده

توسعه مناطق ویژه اقتصادی به‌عنوان ابزار رشد صنعتی و اقتصادی، پیامدهای کالبدی و فضایی چشمگیری در سکونتگاه‌های پیرامون ایجاد می‌کند. این پژوهش با هدف بررسی اثرات کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی منطقه ویژه اقتصادی ارگ جدید بم بر سکونتگاه‌های انسانی شهرستان‌های بم، بروات و نرماشیر انجام شد. مطالعه حاضر کاربردی و مبتنی بر روش توصیفی-تحلیلی است. داده‌ها با استفاده از پرسش‌نامه محقق ساخته و تصاویر ماهواره‌ای Google Earth گردآوری شدند. جامعه آماری شامل ۲۲۰ نفر از ساکنان بومی (۱۲۰ نفر) و غیربومی (۱۰۰ نفر) بود که به‌صورت هدفمند انتخاب شدند. چهار بعد اصلی شامل شاخص‌های کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی ارزیابی شدند. داده‌های پرسش‌نامه با رگرسیون خطی چندگانه و مدل‌سازی معادلات ساختاری PLS-SEM تحلیل شده است و داده‌های مکانی با سیستم اطلاعات جغرافیایی پردازش شدند. باتوجه به نتایج حاصل از داده‌های پژوهش در بین ساکنان محلی، فقر و امکانات فرهنگی بیشترین اثر را بر احساس امنیت داشت، در حالی که در ساکنان غیربومی سلامت جسمی و روانی عامل اصلی بود. رضایت اقتصادی در بومی‌ها تحت تأثیر هزینه‌های زندگی و در غیربومی‌ها وابسته به درآمد، پس‌انداز و کیفیت مسکن بود. تحلیل ساختاری نشان داد که ابعاد اقتصادی و زیست‌محیطی در بومی‌ها و اجتماعی و زیست‌محیطی در غیربومی‌ها بیشترین اثر را بر تحولات کالبدی دارند. تحلیل مکانی حاکی از رشد ۵۴۰ درصدی مساحت ساخته شده در ارگ جدید و تغییر الگو از متمرکز به پراکنده و در نرماشیر، رشد ۸۷ درصدی ساخت‌وساز با حداقل کاهش اراضی کشاورزی بود. نتایج ضرورت سیاست‌گذاری مبتنی بر تفاوت‌های گروهی و کنترل تغییرات کاربری اراضی را برای توسعه پایدار برجسته می‌سازد.

مقاله پژوهشی
دوره ۷، شماره ۲۳، بهار ۱۴۰۵
صص ۱۳۸-۱۵۹

کلید واژه‌ها: مناطق ویژه اقتصادی، توسعه کالبدی، ارگ جدید بم، تحولات فضایی، توسعه پایدار

a.hosseini@ut.ac.ir

*نویسنده مسئول:

ارجاع به این مقاله: ابولی، محمدرضا؛ حسینی، علی؛ و منصوریان، حسین (۱۴۰۵). تحلیل فضایی-زمانی تحولات کالبدی سکونتگاه‌های انسانی در جهت توسعه منطقه ویژه اقتصادی ارگ جدید بم؛ مورد مطالعه شهرستان بم و نرماشیر، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای اقتصادی، ۷(۲۳)، ۱۳۸-۱۵۹.

 <https://doi.org/10.30470/jegr.2026.2073683.1335>

2821-2266 © University of Zanjan.

This is an open access article under the CC BY-NC/4.0/License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

بیان مساله

در نظام‌های فضایی، اعم از سکونتگاه‌های انسانی یا مراکز فعالیت اقتصادی و اجتماعی، مجموعه‌ای از نیروها و فرآیندهای درونی و بیرونی در تعامل دائم با یکدیگر قرار دارند. این نیروها از یک سو ناشی از ویژگی‌های طبیعی، محیطی و اجتماعی منطقه هستند و از سوی دیگر تحت تأثیر روندها و عوامل کلان اقتصادی، صنعتی و سیاسی شکل می‌گیرند. تعامل این عوامل در طول زمان به تغییر و تحول ساختاری در نظام‌های فضایی منجر می‌شود و این امر یکی از قانونمندی‌های بنیادین چنین نظام‌هایی به شمار می‌آید (Pozoukidou & Chatziyiannaki, 2021) بر همین اساس، با گذشت زمان، دگرگونی‌های چشمگیری در ابعاد کالبدی، سازمان فضایی و ساختار فیزیکی مناطق مشاهده می‌شود. این دگرگونی‌ها در مناطقی که تحت تأثیر پروژه‌های بزرگ اقتصادی و صنعتی قرار می‌گیرند، وضوح بیشتری داشته و به‌ویژه در سیمای کالبدی و کاربری‌های فضایی آنها بازتاب می‌یابد؛ امری که می‌تواند زمینه‌ساز تغییرات بنیادین در چیدمان و عملکرد فضاهای انسانی باشد (عبدالهی و همکاران، ۱۴۰۳).

در این میان، توسعه مناطق ویژه اقتصادی به‌عنوان راهبردی مهم در برنامه‌ریزی صنعتی و منطقه‌ای، نقشی کلیدی در جهت‌دهی به تحولات فضایی ایفا می‌کند. این مناطق نه تنها آثار گسترده‌ای بر جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی بر جای می‌گذارند، بلکه زمینه‌ساز دگرگونی‌های کالبدی گسترده در مناطق میزبان می‌شوند (Jaman et al, 2023) شکل‌گیری و گسترش این مناطق غالباً همراه با تغییر در بافت کالبدی سکونتگاه‌ها، ایجاد زیرساخت‌های جدید، تغییر کاربری اراضی و توسعه شبکه‌های حمل‌ونقل و خدمات است (Cieslik et al, 2025)، افزون بر این، پیامدهای اجتماعی و زیست‌محیطی نیز قابل توجه‌اند؛ از جمله مهاجرت و جابه‌جایی جمعیت، ارتقای کیفیت زندگی در نتیجه گسترش خدمات عمومی، و در برخی موارد بروز چالش‌هایی نظیر فشار مضاعف بر منابع آب، انرژی و محیط‌زیست (Kalu & Aniche, 2025) در واقع، تحولات کالبدی و جذب جمعیت مهاجر در این مناطق را می‌توان حاصل هم‌زمان سرمایه‌گذاری صنعتی، توسعه زیرساخت‌ها و تغییرات فضایی دانست که در نهایت به دگرگونی اساسی در سیمای فیزیکی و ساختاری مناطق منجر می‌شود (Moberg & Reil, 2018)، این دگرگونی‌ها گرچه با اهدافی همچون رشد اقتصادی، ارتقای شمول اجتماعی و افزایش رفاه پیگیری می‌شوند، اما در بسیاری از مناطق با رشد سریع شهری به‌عنوان چالش‌های جدی نمایان می‌گردند. در چنین شرایطی، ورود موج‌های مهاجرتی، تغییرات شتابان سبک زندگی و ظهور تعاملات پیچیده میان گروه‌های اجتماعی با نیازها و علایق متنوع، به مسئله‌ای اساسی بدل می‌شود (Yang et al, 2019).

جنبه‌های زیست‌محیطی این فرآیند نیز اهمیت مضاعفی دارد. گسترش شهرنشینی و صنعتی‌شدن سکونتگاه‌ها، به‌ویژه در حوزه کاربری اراضی مسکونی، پیامدهای متعددی در پی داشته است (Mejia et al, 2024). مهاجرت گسترده نیروی کار به شهرها سبب کاهش کارکردهای چندمنظوره اراضی مسکونی شده و سهم فعالیت‌های اقتصادی در این مناطق را تحت تأثیر صنعتی‌شدن دگرگون کرده است (Lewis & Peri, 2015). در این میان، تغییرات کاربری زمین در مناطق تحت فشار شهرنشینی سریع، نظام‌های اکولوژیک محلی را دستخوش تغییر نموده و کارکردهای خدمات اکوسیستم را کاهش داده است. در نتیجه، روابط پیچیده میان جمعیت، فعالیت‌های اقتصادی و تغییر الگوهای کاربری زمین و تغییرات کالبدی ناشی از آن نقشی تعیین‌کننده در شکل‌دهی به ساختار فضایی و زیست‌محیطی این مناطق ایفا می‌کنند (Botta et al, 2018).

کشور ایران در زمره کشور های در حال توسعه است، که به صورت مداوم فعالیت های اقتصادی گوناگون در مناطق متفاوت آن در حال اجراست که از جمله این پروژه ها می‌توان به احداث سد، شهرک ها و پروژه های صنعتی، و مناطق ویژه اقتصادی اشاره نمود. در ایران قطب های صنعتی شامل تهران، اصفهان، اراک، اهواز، تبریز و قزوین می‌شود که صنایع عمده و بزرگ کشور در این قطب ها متمرکز گردیده است. در کشور ما نخستین بار در اوایل دهه ۱۳۷۰ (۱۹۹۰ میلادی)، با تصویب قانون تشکیل مناطق آزاد تجاری-صنعتی در کشور، ایده ایجاد مناطق ویژه اقتصادی نیز مطرح شد. این دوره، با هدف‌گذاری‌هایی مانند کاهش فشار بروکراسی، فراهم کردن شرایط مناسب برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی و افزایش صادرات غیرنفتی، همراه بود. هدف اصلی این مناطق، ایجاد بستری مناسب

پژوهش‌های جغرافیای اقتصادی، دوره ۷، شماره ۲۳، ۱۳۸-۱۵۹، بهار ۱۴۰۵.

برای تقویت تولید داخلی و توسعه صادرات، در کنار جذب سرمایه‌گذاری خارجی و استفاده بهینه از منابع و نیروی کار کشور بود. همچنین، تسهیلاتی همچون معافیت‌های مالیاتی و گمرکی، امکان تملک صد درصدی خارجیان بر سرمایه، و کاهش موانع تجاری و مالی، جذابیت سرمایه‌گذاری در این مناطق را افزایش داد (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۱)، استان کرمان، به‌عنوان یکی از پهناترین و استراتژیک‌ترین استان‌های کشور، نقش محوری در شکل‌دهی الگوی توسعه صنعتی ایران دارد. گستره وسیع جغرافیایی، تنوع اقلیمی، و دسترسی به منابع معدنی غنی مانند مس، زغال‌سنگ و سنگ آهن، زمینه‌ساز پیدایش ساختاری صنعتی متنوع در این استان شده است. این ساختار علاوه بر صنایع دستی و سنتی ریشه‌دار نظیر قالی‌بافی، پته‌دوزی و سفال‌گری، شامل صنایع ماشینی و نوین نیز هست که در قالب مجموعه‌هایی نظیر واحدهای خودروسازی، صنایع غذایی، پوشاک و مجتمع‌های معدنی فعالیت دارند. در محدوده‌ی مورد مطالعه، یعنی منطقه ویژه اقتصادی ارگ جدید بم، تمرکز بالای سرمایه‌گذاری صنعتی موجب شکل‌گیری خوشه‌ای فعال از واحدهای تولیدی وابسته به صنعت خودرو شده است. این محدوده از نظر زیرساختی، دسترسی به شبکه حمل‌ونقل و نزدیکی به محورهای ترانزیتی شرق کشور، یکی از کانون‌های اصلی رشد اشتغال و جذب سرمایه‌گذاری صنعتی در جنوب شرق ایران محسوب می‌شود. شرکت کرمان موتور، که هسته‌ی اصلی این خوشه صنعتی است، از سال ۱۳۷۳ به‌عنوان نخستین صنعت خودروسازی خصوصی کشور فعالیت خود را آغاز کرده و با گسترش زنجیره تولید، تأمین قطعات و آموزش نیروی انسانی، به بهبود شاخص‌های صنعتی منطقه و افزایش تعامل بین صنایع محلی و ملی کمک کرده است (یمانی و همکاران، ۱۳۹۵).

از منظر کالبدی و فضایی، ایجاد و توسعه مناطق ویژه اقتصادی از جمله ارگ جدید بم، معمولاً با تغییرات گسترده در زیرساخت‌ها، جذب سرمایه‌گذاری، افزایش جمعیت مهاجر، تغییر الگوهای کاربری زمین و ارتقای شاخص‌های رفاه همراه بوده است. این تغییرات، هرچند فرصت‌هایی همچون ارتقای کیفیت زندگی و افزایش اشتغال ایجاد کرده‌اند، اما چالش‌هایی جدی نیز به‌دنبال داشته‌اند؛ از جمله نابرابری اجتماعی، فشار بر منابع طبیعی و تشدید آلودگی‌های زیست‌محیطی. بنابراین، تحلیل دقیق اثرات کالبدی منطقه ویژه اقتصادی ارگ جدید بم بر سکونتگاه‌های پیرامون، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. استقرار واحدهای صنعتی شاخص نظیر کرمان موتور، مدیران خودرو و بمکو در این منطقه، ضمن نقش‌آفرینی در رشد اقتصادی و افزایش فرصت‌های شغلی، به تغییرات چشمگیری در ساختار فضایی و کالبدی منطقه انجامیده است. در این پژوهش تمرکز بر تحلیل چندبعدی اثرات توسعه منطقه ویژه اقتصادی ارگ جدید بم قرار گرفته است؛ و تلاش می‌شود که از چارچوب صرفاً اقتصادی فراتر رفته و ابعاد کالبدی، اجتماعی، زیست‌محیطی و فضایی و اثر آن‌ها به‌صورت هم‌زمان بررسی می‌شود. این رویکرد به منظور درک بهتر از پیامدهای ایجاد و گسترش فعالیت‌های صنعتی در محدوده‌ی مورد مطالعه است. همچنین تلاش می‌شود تا تحول در الگوهای سکونت و اشتغال، و تأثیر مهاجرت نیروی کار و جمعیت بر ترکیب اجتماعی و اقتصادی منطقه مورد ارزیابی قرار گرفته و در تحلیل حاصل، روابط میان استقرار صنایع و تحولات کالبدی در بستر پویایی‌های اجتماعی و زیست‌محیطی بررسی شود و به تبیین چگونگی اثرگذاری منطقه ویژه بر توسعه فضایی و اقتصادی و محدوده مورد مطالعه پرداخته شود. در نتیجه، بررسی علمی این پیامدها از منظر کالبدی - شامل ساختار فضایی، مهاجرت، الگوهای تمرکز و تغییرات تعادل منطقه‌ای - می‌تواند تصویر روشن‌تری از تعامل میان توسعه صنعتی و تحولات کالبدی ارائه کند و در عین حال سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان را در مدیریت آینده این تحولات یاری رساند. از این رو، پرسش اصلی پژوهش بر محور تحلیل فضایی - زمانی تحولات کالبدی سکونتگاه‌های انسانی در ارتباط با روند توسعه منطقه ویژه اقتصادی ارگ جدید استوار می‌شود.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

مناطق ویژه اقتصادی به‌عنوان ابزارهای سیاستی دولت‌ها برای تحریک توسعه صنعتی، جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، افزایش صادرات و ارتقای ظرفیت‌های رقابتی، جایگاه ویژه‌ای در اقتصاد معاصر پیدا کرده‌اند. این مناطق در داخل مرزهای ملی قرار دارند و قوانین و مقررات کسب‌وکار، مالیات، گمرک، سرمایه‌گذاری و اشتغال در آن نسبت به سایر مناطق کشور متفاوت و تسهیل شده است (Syamni et al, 2025). این تفاوت‌ها معمولاً به شکل مشوق‌هایی مانند معافیت‌های مالیاتی، نرخ تعرفه پایین، مقررات کاری منعطف و فرآیندهای

تحلیل فضایی-زمانی تحولات کالبدی.../ ابولی و همکاران ...

اداری ساده بروز می‌یابد و محیطی فراهم می‌کند که شرکت‌ها بتوانند با هزینه کمتر تولید کرده و در بازارهای جهانی رقابت کنند. هدف اصلی آن‌ها افزایش تراز تجاری، ایجاد اشتغال، رشد صادرات، جذب سرمایه و مدیریت مؤثر منابع با رویکرد صادرات‌محور است (Farole & Akinici, 2011).

پیشینه ایجاد مناطق ویژه اقتصادی به قرون وسطی و پدیده‌هایی مانند بنادر آزاد، شهرهای آزاد و مناطق معاف از تعرفه در اروپا بازمی‌گردد. در دوران مرکانتیلیسم^۱، این مناطق به‌عنوان مسیرهای حیاتی برای تجارت مجدد و انبارداری کالاها عمل می‌کردند تا اثرات تعرفه‌های سنگین و محدودیت‌های تجاری را کاهش دهند. پس از افول مرکانتیلیسم در قرن هجدهم، این مناطق به حیات خود ادامه داده و به اشکال جدیدتری تکامل یافتند. نخستین موج توسعه مدرن مناطق ویژه اقتصادی بین اواسط دهه ۱۹۶۰ تا ۱۹۸۰ در کشورهای در حال توسعه روی داد، هم‌زمان با تلاش برای جایگزینی واردات و گسترش صادرات (Aggarwal et al, 2017). موج دوم در دهه ۱۹۹۰ طی اصلاحات تجاری و کنار گذاشتن سیاست‌های محافظت‌گرایانه آغاز شد و به ایجاد انواع گوناگون مناطق—از تولیدی چندمحصولی تا خدماتی تک‌محصولی—در کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه انجامید (Wang et al, 2013). از لحاظ نظری، سه رویکرد اصلی در تحلیل مناطق ویژه اقتصادی دیده می‌شود (زیاری، ۱۳۹۶): رویکرد نئوکلاسیک^۲ که این مناطق را ابزار آزادسازی تجارت و ارتقای کارایی می‌داند و موفقیت آن‌ها را وابسته به مزیت‌های هزینه‌ای، مکان‌یابی استراتژیک، زیرساخت‌های پیشرفته و نیروی کار فراوان می‌بیند؛ رویکرد نئومارکسیستی^۳ که این مناطق را در خدمت سرمایه خارجی و به‌عنوان بستری برای ارائه نیروی کار ارزان با استانداردهای پایین تحلیل می‌کند و بر نقش این مناطق در تشدید نابرابری و وابستگی تأکید دارد؛ و رویکرد هترودوکس^۴ که بر ایجاد محیط کسب‌وکار جذاب همراه با زیرساخت‌های قوی، حکمرانی شفاف، مشوق‌های مالی مؤثر و سرریز فناوری به اقتصاد ملی تأکید دارد (Aggarwal et al, 2023).

اهداف و اثرات مناطق ویژه اقتصادی ماهیتی چندبعدی و درهم‌تنیده دارند. از منظر اقتصادی، این مناطق نقش مهمی در جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، ارتقای صادرات، افزایش بهره‌وری تولید صنعتی و ایجاد فرصت‌های شغلی مستقیم و غیرمستقیم ایفا می‌کنند (Al-Mujaddid et al, 2024). در بعد اجتماعی، موجب تقویت مهارت‌های انسانی، بهبود کیفیت زندگی، ارتقای سطح خدمات شهری و افزایش مشارکت اجتماعی می‌شوند. از دیدگاه زیست‌محیطی، اگرچه برخی فعالیت‌ها فشارهایی بر منابع طبیعی وارد می‌کنند، اما می‌توان از ظرفیت‌های فناوری‌های پاک، بازیافت صنعتی و مدیریت زیست‌محیطی برای کاهش آلودگی و حفاظت از اکوسیستم‌ها بهره‌گرفت. از نظر کالبدی و فضایی نیز این مناطق با توسعه زیرساخت‌های ارتباطی، حمل‌ونقل و خدمات عمومی، و شکل‌گیری کانون‌های جدید سکونت و صنعتی نقش دارند (Aggarwal et al, 2023)، این آثار به‌ویژه در مناطق چندمحصولی صنعتی که به زمین‌های وسیع نیاز دارند، پررنگ‌تر است.

ارتباط مناطق ویژه اقتصادی با توسعه اقتصادی می‌تواند از منظر نظریه‌های توسعه روشن شود. نظریه ساختارگرا^۵ توسعه را نتیجه تعامل ساختارهای اقتصادی، اجتماعی و سیاسی می‌داند و بر کاهش وابستگی به صادرات مواد خام و توسعه صنعت داخلی تأکید دارد (Botta et al, 2018; Shi et al, 2019). نظریه وابستگی^۶ بر روابط نامتوازن قدرت و اقتصاد بین کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه تأکید دارد. از این منظر، مناطق ویژه اقتصادی می‌توانند دو نقش متضاد ایفا کنند: از یک سو بستر نفوذ سرمایه خارجی و تداوم الگوی «وابستگی پیرامون به مرکز» باشند، و از سوی دیگر در صورت مدیریت صحیح، به کاهش این وابستگی کمک کنند (عظیمی، ۱۳۹۶). نظریه رشد بخش‌های اقتصادی^۷ بر تعامل سرمایه‌گذاری، فناوری و بازار در توسعه بخش‌های تولیدی تمرکز دارد (Araujo et al, 2024)، در حالی که رویکرد نئوکلاسیک رفتار فردی اقتصادی و رقابت آزاد را مبنای تخصیص کارآمد منابع می‌داند و توسعه را نتیجه تخصیص بهینه منابع، رقابت آزاد و بهبود بهره‌وری می‌داند. در این چارچوب، مناطق ویژه اقتصادی با فراهم کردن شرایط رقابتی، کاهش هزینه‌های تولید، و تسهیل ورود به بازارهای بین‌المللی می‌توانند موتور رشد شوند، مشروط به آنکه سازوکارهای بازار بدون موانع عمل کنند (Kalu & Aniche, 2025).

1. Mercantilism
2. Neoclassical
3. Neo-Marxist
4. Heterodox
5. Structuralist theory
6. Dependency theory
7. Sectoral Growth Theory

در بعد فضایی، استقرار مناطق ویژه اقتصادی اغلب محرک اصلی توسعه شهری و تغییرات کالبدی سکونتگاه‌هاست. توسعه شهری فرآیندی پیوسته است که با تغییر در کاربری اراضی، گسترش زیرساخت‌ها، اصلاح فرم شهری و افزایش تراکم جمعیت همراه می‌شود (Biłozor et al, 2020). رشد شهری ناشی از این مناطق فرصت‌های شغلی و خدمات جدید ایجاد می‌کند (حسینی و همکاران، ۱۴۰۰) اما در عین حال فشار بر منابع، افزایش قیمت زمین و مسکن، و تغییر الگوی سکونت را به دنبال دارد (Gilbert & Shi, 2023). مهاجرت نیروی کار از مناطق روستایی به شهرهای میزبان مناطق ویژه اقتصادی، یکی از مهم‌ترین تحولات جمعیتی و فضایی است (منصوریان و همکاران، ۱۳۹۶) که در قالب نظریه فشار-کشش و نظریه‌های اقتصادی مهاجرت مانند نئوکلاسیک و اقتصاد جدید مهاجرت نیروی کار شده و این مهاجرت‌ها اغلب منجر به رشد حاشیه‌نشینی، تغییر ساختار اجتماعی و تقاضای بالاتر برای خدمات شهری می‌شود (Braumah et al, 2025).

توسعه مناطق ویژه اقتصادی همچنین با توسعه منطقه‌ای و نظریه‌های آن پیوند دارد. نظریه رشد درون‌زا بر سرمایه انسانی، نوآوری و تحقیق و توسعه به عنوان محرک‌های اصلی رشد پایدار تأکید دارد. در این دیدگاه، مناطق ویژه اقتصادی زمانی موفق خواهند بود که به کانون نوآوری و انتقال دانش تبدیل شوند، نه صرفاً مراکز تولید ارزان قیمت (Cvetanović et al, 2015). نظریه استقرایی توسعه منطقه‌ای ۲ نیز ویژگی‌های محلی مانند منابع طبیعی، فرهنگ، زیرساخت‌ها و تاریخچه را عامل تعیین‌کننده مسیر توسعه می‌داند (Petrova & Usacheva, 2023). در مقابل، نظریه قطبی‌سازی ۳ هشدار می‌دهد که تمرکز فعالیت اقتصادی در این مناطق ممکن است موجب جذب منابع از مناطق پیرامونی و تشدید نابرابری منطقه‌ای شود، پدیده‌ای که در صورت عدم سیاست‌گذاری متعادل، فضای اقتصادی و اجتماعی کشور را دو قطبی می‌سازد (Butowski, 2010). در مواردی مانند منطقه ویژه اقتصادی ارگ جدید بم، تمرکز سرمایه‌گذاری صنعتی (خودروسازی، صنایع وابسته) موجب رشد سریع و تغییرات کالبدی چشمگیر در سکونتگاه‌های پیرامون شده است و تحلیل این تغییرات برای سیاست‌گذاری فضایی و اقتصادی آینده اهمیت ویژه دارد. بنابراین، از منظر ترکیب نظریات و شواهد، مناطق ویژه اقتصادی نه تنها ابزار اقتصادی بلکه پدیده‌های چندوجهی هستند که بر ساختار اقتصادی، اجتماعی، فضایی و زیست‌محیطی مناطق تأثیر می‌گذارند و تحلیل علمی آن‌ها باید این ابعاد را به طور هم‌زمان در نظر گیرد تا به سیاست‌های توسعه پایدار و متوازن منتهی شود (جدول ۱).

جدول ۱. نظریه‌های پژوهش

نظریه‌ها	دیدگاه و ویژگی‌های نظریه	ارتباط با مناطق ویژه اقتصادی
نظریه ساختارگرا توسعه	تقویت ساختارهای تولید داخلی و کاهش وابستگی به مواد خام	مناطق ویژه با ایجاد صنایع صادرات‌محور، ساختار اقتصادی داخلی را تقویت می‌کنند.
نظریه وابستگی	روابط نامتوازن اقتصادی بین مرکز و پیرامون	مناطق ویژه می‌توانند هم تداوم‌گر وابستگی باشند و هم در صورت مدیریت کارآمد، موجب استقلال اقتصادی شوند.
نظریه رشد بخش‌های اقتصادی	تعامل سرمایه، فناوری و بازار در رشد تولید صنعتی	تمرکز سرمایه و فناوری در مناطق ویژه موجب افزایش بهره‌وری و رشد بخش تولید است.
نظریه فشار-کشش مهاجرت	مهاجرت در پاسخ به اختلاف فرصت‌ها و درآمد بین مناطق	تمرکز صنایع در مناطق ویژه موجب مهاجرت نیروی کار و ایجاد رشد شهری پیرامونی می‌شود.
نظریه رشد درون‌زا	سرمایه انسانی، نوآوری و تحقیق و توسعه عامل رشد پایدار	موفقیت مناطق ویژه وابسته به تبدیل شدن به مراکز نوآوری و انتقال فناوری است.
نظریه استقرایی توسعه منطقه‌ای	ویژگی‌های محلی، منابع و فرهنگ عامل مسیر توسعه	عملکرد مناطق ویژه بسته به ظرفیت‌های محلی و زیرساخت‌های منطقه متفاوت است.
نظریه قطبی‌سازی منطقه‌ای	تمرکز فعالیت اقتصادی و تشدید نابرابری فضایی	تمرکز صنایع در مناطق ویژه موجب جذب منابع از پیرامون و ایجاد نابرابری منطقه‌ای می‌شود.

1. Endogenous Growth Theory
2. Inductive Regional Development Theory
3. Polarization Theory

نظریه‌ها	دیدگاه و ویژگی‌های نظریه	ارتباط با مناطق ویژه اقتصادی
نظریه توسعه شهری و کالبدی	رشد ناشی از تغییر کاربری زمین، افزایش تراکم و توسعه زیرساخت	مناطق ویژه باعث دگرگونی کالبدی، گسترش خدمات و شکل‌گیری سکونتگاه‌های جدید صنعتی می‌شوند.

جلالی جمان^۱ (۲۰۲۳) در تحقیق خود (تحلیل حقوقی تأثیر توسعه صنعتی بر محیط زیست) بیان می‌کند که فعالیت‌های صنعتی می‌تواند منجر به آلودگی هوا، آب و خاک شود. مناطق صنعتی باید اقداماتی برای کاهش این آلودگی‌ها، مانند استفاده از تکنولوژی‌های پاک و ایجاد مناطق حائل بین صنایع و مناطق مسکونی انجام دهند. مطالعه‌ای در اندونزی نشان داد که آلودگی هوا در مناطق صنعتی این کشور ۵۰ درصد بالاتر از مناطق غیرصنعتی است.

ساباتینی^۲ (۲۰۲۲) به بررسی مهاجرت بین‌المللی نیروی کار از آسیای جنوب‌شرقی به ژاپن پرداخته و نقش آنان را در بخش مراقبت و خدمات انسانی تحلیل می‌کند. این مطالعه نشان می‌دهد که وابستگی کشورهای توسعه‌یافته به نیروی کار مهاجر، پیامدهای اجتماعی و اقتصادی مهمی در هر دو سوی مبدأ و مقصد دارد. در زمینه مصرف انرژی و مسائل مربوط به آن لورنتزن^۳ و مک نیل^۴ (۲۰۲۰) در یک کار پژوهشی به نام بررسی تقاضای برق ساختمان‌های غیرمسکونی در مکزیک به اهمیت مصرف انرژی و کنترل آن در صنعت میپردازد و معتقد است که صنایع به مقدار زیادی آب و انرژی نیاز دارند. مناطق صنعتی باید اقداماتی برای کاهش مصرف این منابع، مانند استفاده از روش‌های آبیاری کارآمد و ایجاد سیستم‌های تولید مشترک انرژی انجام دهند. مطالعه‌ای در مکزیک نشان داد که مناطق صنعتی این کشور دو برابر مناطق غیرصنعتی آب مصرف می‌کنند، یانکو^۵ و همکاران (۲۰۲۰) در مقاله‌ای تحت عنوان مناطق صنعتی و تأثیر آن بر جامعه، اثرات اجتماعی شهرک‌های صنعتی را اینگونه مطرح می‌کنند که ایجاد مناطق صنعتی می‌تواند منجر به جابجایی مردم از خانه‌ها و زمین‌های آنها شود. این امر می‌تواند تأثیر منفی بر جوامع محلی داشته باشد. مناطق صنعتی باید برنامه‌هایی برای کاهش تأثیر اجتماعی خود، مانند ارائه مسکن جایگزین به افراد آواره و ایجاد فرصت‌های شغلی برای مردم محلی داشته باشند. مطالعه‌ای در تانزانیا نشان داد که ایجاد یک شهرک صنعتی منجر به جابجایی بیش از ۱۰۰۰ خانوار شده است، راماکریشنا نالاتیگا^۶ (۲۰۰۷)، در پژوهشی تحت عنوان تحلیل پتانسیل مناطق ویژه اقتصادی در پیشبرد توسعه صنعتی و منطقه‌ای اینگونه مطرح می‌کند مناطق ویژه اقتصادی نواحی صادراتی محافظت‌شده‌ای هستند که با امتیازات مالیاتی و تسهیلات صنعتی، رشد تولید و رقابت جهانی را تقویت می‌کنند. این مناطق با تمرکز بر فناوری، مدیریت کارآمد و سرمایه‌گذاری زیرساختی، علاوه بر توسعه صنعتی، موجب تحولات کالبدی و فضایی مانند گسترش شبکه راه‌ها، خدمات و کاربری‌های شهری در محدوده‌های پیرامونی می‌شوند؛ چنان‌که در هند ایجاد یک منطقه ویژه موجب افزایش ۲۰ درصدی ساخت جاده در منطقه شده است. علیزاده و همکاران (۱۴۰۰)، در پژوهش: مطالعه پیامدهای اجتماعی و اقتصادی شهرک‌های صنعتی بر نواحی روستایی مورد مطالعه: شهرک‌های صنعتی شهرستان ارومیه، معتقدند که احداث شهرک‌های صنعتی دارای مزایای فراوانی از جمله ایجاد اشتغال پایدار، هم‌افزایی صنعت و کشاورزی، فراهم کردن بستری برای توسعه تعاونی‌های روستایی، بهره‌برداری از ظرفیت‌های معدنی، تکمیل زنجیره‌های ارزش افزوده محصولات خام کشاورزی می‌باشد. از این منظر یکی از بهترین راهکارهای توسعه اشتغال در مناطق روستایی و جلوگیری از مهاجرت بی‌رویه، کاهش ضایعات محصولات کشاورزی، افزایش ارزش افزوده محصولات و توسعه اقتصادی، اجتماعی مناطق روستایی، احداث شهرک‌های صنعتی و توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی در بخش کشاورزی مناطق روستایی است. همچنین مطالعه پیامدها با افزایش فرصت‌های شغلی

1. jalali jaman

2. Sabatini

3. Lorentzen

4. Michael A. McNeil

5. Janků

6. Nallathiga, R

پژوهش‌های جغرافیای اقتصادی، دوره ۷، شماره ۲۳، ۱۳۸-۱۵۹، بهار ۱۴۰۵.

ناشی از نواحی صنعتی، درآمد افراد در منطقه نیز افزایش می‌یابد که می‌تواند به بهبود سطح زندگی و کاهش تمایل به مهاجرت منجر شود. در زمینه توسعه مراکز صنعتی و اثرات اقتصادی و اجتماعی آن، نجفی و همکاران (۱۳۹۵)، به بررسی نقش شهرک‌های صنعتی در توسعه اقتصادی و اجتماعی شهری و منطقه ایی مورد؛ شهر مهریز" پرداختند و بر اساس یافته‌های خود اینگونه مطرح کردند که به طور کلی مناطق صنعتی می‌توانند نقش موثری در توسعه اقتصادی و اجتماعی شهری و منطقه ای داشته باشند. این تاثیرگذاری از طریق کانال‌های مختلفی از جمله ایجاد اشتغال، افزایش درآمد، تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی، ارتقای سطح زندگی و ... اعمال می‌شود و یکی از عوامل تاثیر گذار مهاجرپذیر شدن منطقه می‌شود. لطیفی و قائم پور (۱۳۹۵)، در بررسی تاثیر مناطق ویژه اقتصادی بر رفاه و توسعه اجتماعی منطق شهری و روستایی سلفچگان، معتقدند که مناطق ویژه اقتصادی بر توسعه منطقه از جمله روستاها تأثیر بسزایی داشته و شهرشدن روستاها و دریافت خدمات رفاهی بیشتر و مناسب، یکی از تأثیرات مهم منطقه ویژه اقتصادی بوده. همچنین ایجاد اشتغال و به تبع آن افزایش درآمد و در نهایت افزایش کیفیت زندگی مردم و رفاه اجتماعی آنان از دیگر تأثیرات منطقه اقتصادی ویژه بر توسعه محل موردنظر بوده است. در اذهان عمومی تغییرات حاصله و پیشرفت‌های جامعه در کیفیت زندگی، منبث از تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم منطقه ویژه اقتصادی بوده است، به خصوص اینکه یکی از این تأثیرات، حاصلش تبدیل شدن روستای سلفچگان به شهر بوده و باعث شده است امکانات و خدمات شهری و رفاهی بیشتری برای آنان به همراه داشته باشد

حجازی و همکاران (۱۳۹۳)، در مقاله ای تحت عنوان بررسی تاثیر توسعه منطقه عسلویه بر کیفیت زندگی با تاکید بر رشد صنعتی، دریافتند که حضور صنعت و گسترش سریع توسعه صنعتی در منطقه پیامدهای دوگانه‌ای داشته است. زیرساخت‌ها و امکانات زیربنایی نسبت به قبل بهبود یافته، ولی سبب بروز تغییراتی در نگرش‌های فرهنگی و شیوه معیشتی نشده است. از بین رفتن کشاورزی بومیان و نیز محدود شدن صیادی و تمایل بومیان به کارهای خدماتی باعث شده شغل‌های سنتی در جامعه بومی به خطر بیافتد (جدول ۲).

جدول ۲. پیشینه پژوهش

پژوهشگر / پژوهشگران و سال انتشار	عنوان مطالعه	نتیجه‌گیری و نکات کلیدی
جلالی جمان (۲۰۲۳)	تحلیل حقوقی تأثیر توسعه صنعتی بر محیط زیست	آلودگی خاک، آب و محیط زیست بر اثر استفاده غیر اصولی از مراکز صنعتی و ارائه راه حل مثل استفاده از تکنولوژی‌های پاک
ساباتینی (۲۰۲۲)	بررسی مهاجرت بین‌المللی نیروی کار از آسیای جنوب‌شرقی به ژاپن	وابستگی کشورهای توسعه‌یافته به نیروی کار مهاجر، پیامدهای اجتماعی و اقتصادی مهمی در هر دو سوی مبدأ و مقصد دارد.
لورنتزن و مایکل مک نیل (۲۰۲۰)	بررسی تقاضای برق ساختمان‌های غیرمسکونی در مکزیک	مصرف بی‌رویه انرژی در مناطق صنعتی و نیاز به استفاده از راهکارهای مناسب جهت کاهش آسیب به محیط زیست
یانکو (۲۰۲۰)	مناطق صنعتی و تاثیر آن بر جامعه	تأثیر منفی مناطق صنعتی بر روی جامعه محلی، به دلیل مهاجرت نیروی کار
راما کریشنا نالاتیگا (۲۰۰۷)	پتانسیل مناطق ویژه اقتصادی در پیشبرد توسعه صنعتی و منطقه‌ای	مناطق ویژه اقتصادی فراتر از مناطق آزاد تجاری‌اند و با افزایش بهره‌وری، توسعه کالبدی، و ارتقای نیروی کار و نوآوری، موجب رشد و پویایی بخش صنعتی می‌شوند.
علیزاده و همکاران (۱۴۰۰)	مطالعه پیامد‌های اجتماعی و اقتصادی شهرک‌های صنعتی بر نواحی روستایی مورد مطالعه: شهرک‌های صنعتی شهرستان ارومیه	با افزایش فرصت‌های شغلی ناشی از نواحی صنعتی، درآمد افراد در منطقه افزایش می‌یابد که می‌تواند به بهبود سطح زندگی و کاهش تمایل به مهاجرت منجر شود
لطیفی و قائم پور (۱۳۹۶)	بررسی تاثیر مناطق ویژه اقتصادی بر رفاه و توسعه اجتماعی منطق شهری و روستایی سلفچگان	مناطق ویژه اقتصادی با گسترش فعالیت‌های صنعتی و خدماتی، موجب ایجاد اشتغال، افزایش درآمد و ارتقای رفاه اجتماعی شده و فرآیند شهرشدن روستاها و تحول فضایی مناطق را شتاب داده‌اند.

پژوهشگر / پژوهشگران و سال انتشار	عنوان مطالعه	نتیجه‌گیری و نکات کلیدی
نجفی و همکاران (۱۳۹۵)	بررسی نقش شهرک های صنعتی در توسعه اقتصادی و اجتماعی شهری و منطقه ایی مورد؛ شهر مهربز	مناطق صنعتی با ایجاد اشتغال، افزایش درآمد، تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی و ارتقای سطح زندگی، از طریق این سازوکارها نقش مؤثری در توسعه اقتصادی و اجتماعی شهر و منطقه ایفا می کنند.
حجازی و همکاران (۱۳۹۳)	بررسی تاثیر توسعه منطقه عسویه بر کیفیت زندگی با تاکید بر رشد صنعتی	گسترش سریع صنعت در منطقه، زیرساخت‌ها را بهبود داده اما تغییر فرهنگی و معیشتی چشمگیر به دنبال نداشته است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی است؛ و از نظر روش، توصیفی-تحلیلی است. داده‌های پژوهش از دو روش اصلی گردآوری شده‌اند: نخست، داده‌های میدانی به دست آمده از پرسش‌نامه و دوم، داده‌های مکانی استخراج شده از تصاویر ماهواره‌ای Google Earth. جامعه آماری شامل ساکنان بومی و غیربومی شهرستان‌های بم، بروات و نرماشیر است. با توجه به اهداف تحقیق و محدودیت‌های دسترسی، از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شد. در مجموع، ۲۲۰ پرسش‌نامه بین دو گروه (۱۲۰ نفر از ساکنان بومی و ۱۰۰ نفر از ساکنان غیربومی) توزیع و جمع‌آوری گردید. پرسش‌نامه به صورت محقق ساخته طراحی شد و انتخاب ابعاد و شاخص‌ها بر مبنای تحلیل مطالعات پیشین و مرور نظام‌مند پژوهش‌های مشابه در حوزه توسعه مناطق ویژه اقتصادی صورت گرفته است. به دلیل محدودیت در دسترسی به تمامی منابع، تمرکز بر چهار بعد اصلی که در اکثر تحقیقات مرتبط به عنوان معیارهای پایه ارزیابی شناخته می‌شوند انجام شد؛ شامل بعد کالبدی (وضعیت ساخت‌وساز، زیرساخت و گسترش فضایی)، اقتصادی (اشتغال، سطح درآمد و تغییرات بازار زمین و مسکن)، اجتماعی (انسجام و امنیت اجتماعی، مهاجرت و روابط اجتماعی) و زیست‌محیطی (آلودگی، مدیریت پسماند و وضعیت منابع آب). این ابعاد در تلفیق با یافته‌های نظری و تجربی مطالعات داخلی و بین‌المللی، چارچوب تحلیلی تحقیق را شکل داده‌اند. برای تحلیل داده‌های پرسش‌نامه، از مدل‌سازی معادلات ساختاری مبتنی بر روش PLS-SEM استفاده شد که امکان بررسی هم‌زمان اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرها را فراهم می‌کند. نرم‌افزار SmartPLS برای اجرای این تحلیل‌ها به کار گرفته شد. همچنین برای سنجش رابطه خطی میان متغیرهای کلیدی، از رگرسیون خطی چندگانه در محیط SPSS استفاده گردید. به منظور بررسی تحولات کالبدی و فضایی سکونتگاه‌های انسانی، از تصاویر ماهواره‌ای Google Earth بهره گرفته شد. این تصاویر در دو مقطع زمانی (سال ۲۰۰۷ و سال ۱۴۰۲) استخراج و با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) پردازش شدند. در این فرایند، تغییرات کاربری‌های اصلی شامل اراضی ساخته شده و اراضی کشاورزی/باغی شناسایی و نقشه‌های تغییرات به علاوه میزان تغییرات کاربری استخراج گردید. بدین ترتیب، رویکرد تحقیق حاضر بر ترکیب داده‌های میدانی و فضایی استوار است؛ داده‌های پرسش‌نامه برای تحلیل روابط میان متغیرها و آزمون مدل نظری به کار رفتند، در حالی که داده‌های مکانی حاصل از تصاویر ماهواره‌ای نقش پشتیبان و تکمیل‌کننده را در تحلیل تغییرات عینی و فضایی ایفا می‌کنند. از مجموع ۲۲۰ پرسش‌نامه در این پژوهش، ۱۰۰ پرسش‌نامه مربوط به ساکنان غیربومی و ۱۲۰ پرسش‌نامه مربوط به ساکنان محلی بوده که به تفکیک هر کدام به تحلیل هریک از آن‌ها خواهیم پرداخت.

الف) ساکنان محلی

از تعداد پاسخ‌دهندگان محلی، ۶۶ درصد مرد و ۳۴ درصد زن تشکیل شده (شکل ۴-۱) که از این تعداد ۳۴/۲ افراد مجرد و ۶۵/۸ درصد متاهل هستند، و سن پاسخگویان نیز ۱۷/۵ درصد افراد زیر ۲۵ سال، ۶۸/۳ درصد بین ۲۵ تا ۴۵ سال، ۱۲/۵ درصد بین ۴۵ تا ۶۵ سال و ۱/۷ درصد بالای ۶۵ سال قرار دارند.

ب) ساکنان غیربومی

^۱ به دلیل در دسترس نبودن تصاویر قابل نمونه برداری از شهرستان نرماشیر، برای این بخش از آخرین تصاویر موجود یعنی تصاویر سال ۲۰۱۰ استفاده شد.

پژوهش‌های جغرافیای اقتصادی، دوره ۷، شماره ۲۳، ۱۳۸-۱۵۹، بهار ۱۴۰۵.

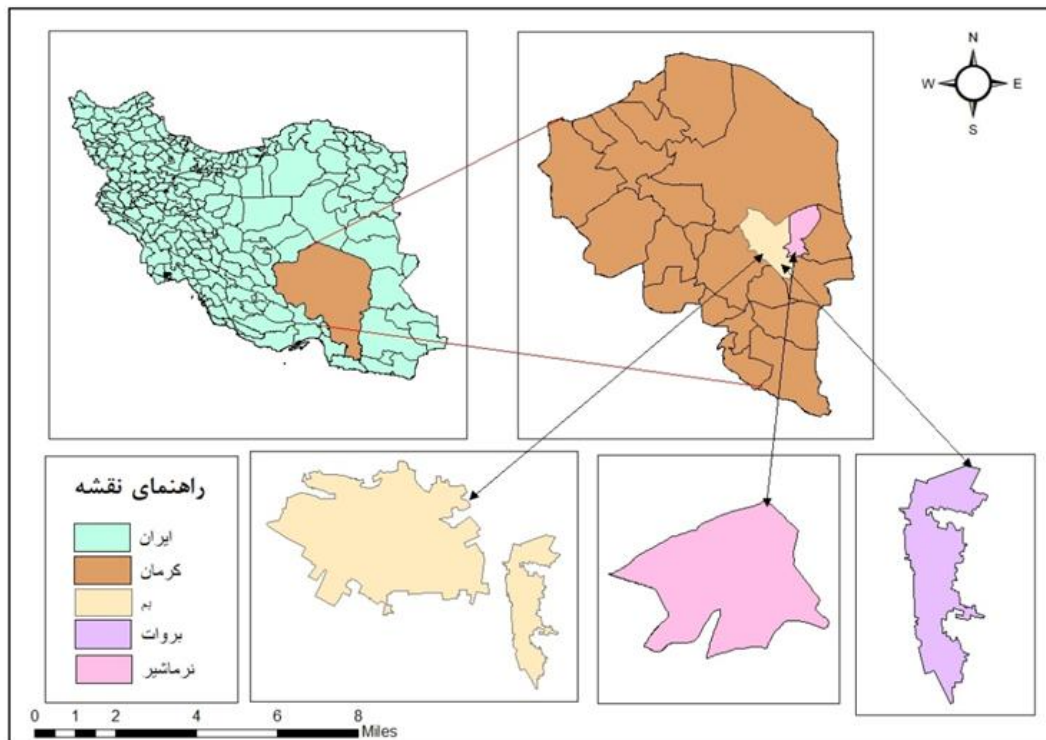
از تعداد از تعداد پاسخ‌دهندگان غیربومی نیز ۸۹ درصد را مردان و ۱۱ درصد را زنان تشکیل می‌دهند. از نظر توزیع سنی، بیشترین فراوانی مربوط به بازه سنی ۲۵ تا ۴۵ سال با ۸۷ درصد بوده است؛ در حالی که ۸ درصد از پاسخ‌دهندگان بالای ۴۵ سال و تنها ۲ درصد زیر ۲۵ سال سن داشته‌اند. از نظر وضعیت تأهل، ۷۶ درصد از پاسخ‌دهندگان متأهل بوده‌اند که نشان‌دهنده غالب بودن ساختار خانوادگی در میان جمعیت مورد مطالعه است. بررسی نوع سکونت نیز حاکی از آن است که سکونت این افراد عمدتاً به صورت دائمی بوده است؛ به طوری که ۶۶ درصد از شرکت‌کنندگان سکونت دائمی داشته و ۳۴ درصد دارای سکونت موقت بوده‌اند. همچنین نتایج بررسی پایایی و روایی مدل اندازه‌گیری نیز نشان داد که پرسشنامه در هر دو گروه ساکنان بومی و غیربومی از پایایی قابل قبول برخوردار است؛ به طوری که مقادیر آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی در اکثر ابعاد بالاتر از حداقل‌های توصیه‌شده قرار گرفت. همچنین بررسی روایی همگرا با استفاده از شاخص AVE نشان داد که ابعاد اقتصادی و زیست‌محیطی در هر دو گروه از برازش مطلوب‌تری برخوردار بوده است (جدول ۳).

جدول ۳. روایی و پایایی معادلات ساختاری

میانگین	پایایی ترکیبی	آلفای کرونباخ	گروه/ابعاد
۰/۵۳۰	۰/۸۹۳	۰/۸۵۶	اقتصادی (ساکنان بومی)
۰/۳۴۱	۰/۶۸۴	۰/۵۲۰	اقتصادی (ساکنان غیربومی)
۰/۲۶۴	۰/۷۲۴	۰/۵۸۸	کالبدی (ساکنان بومی)
۰/۳۴۵	۰/۷۶۶	۰/۶۲۹	کالبدی (ساکنان غیربومی)
۰/۴۲۳	۰/۸۴۸	۰/۷۹۰	اجتماعی (ساکنان بومی)
۰/۴۴۳	۰/۸۵۱	۰/۷۸۸	اجتماعی (ساکنان غیربومی)
۰/۶۲۵	۰/۸۳۱	۰/۶۹۴	زیست‌محیطی (ساکنان بومی)
۰/۵۹۲	۰/۸۱۲	۰/۶۵۳	زیست‌محیطی (ساکنان غیربومی)

محدوده مورد مطالعه

استان کرمان در جنوب شرقی فلات ایران واقع شده و به‌عنوان یکی از پهناورترین استان‌های کشور، بیش از یازده درصد از کل مساحت ایران را دربر می‌گیرد. این استان از نظر موقعیت جغرافیایی، تنوع اقلیمی و منابع طبیعی، جایگاه ویژه‌ای در ساختار فضایی کشور دارد. در بخش شرقی استان، شهرستان‌های بم، بروات و نماشیر قرار گرفته‌اند که به سبب مجاورت با کویر لوت و موقعیت گذرگاهی خود میان شرق و مرکز ایران، از اهمیت جغرافیایی و راهبردی بالایی برخوردارند. شهرستان بم با مساحت تقریبی ۵،۱۷۵ کیلومتر مربع و جمعیتی بالغ بر ۲۰۱،۰۹۸ نفر به‌عنوان یکی از کانون‌های برجسته تاریخی، فرهنگی و اقتصادی استان شناخته می‌شود. این شهرستان، علاوه بر داشتن پیشینه‌ای غنی در زمینه میراث معماری و صنایع دستی، در دهه‌های اخیر با توسعه زیرساخت‌های اقتصادی و صنعتی، به مرکز اثرگذار در تحولات فضایی و اقتصادی شرق استان کرمان تبدیل شده است. (یمانی و همکاران، ۱۳۹۵). (شکل ۲).

شکل ۱. نقشه محدوده مورد مطالعه

شکل ۲. تصویر محدوده مورد مطالعه

یافته‌ها و بحث

برای ارزیابی تأثیر متغیرهای مستقل بر شاخص‌های ادراکی و اقتصادی، تحلیل رگرسیون خطی برای دو گروه از ساکنان - شامل افراد بومی و افراد غیربومی منطقه - انجام شد. این تحلیل به منظور مقایسه و تبیین تفاوت‌های الگوی تأثیرگذاری عوامل مورد بررسی بر برداشت‌ها، نگرش‌ها و وضعیت اقتصادی هر گروه صورت گرفته است. داده‌ها ابتدا به صورت جداگانه تحلیل شدند و سپس برای مقایسه دو دویی در قالب جدول تلفیقی سازماندهی گردیدند. بررسی و مقایسه نتایج رگرسیون خطی در میان ساکنان بومی و ساکنان غیربومی نشان می‌دهد که الگوهای تأثیرگذاری متغیرهای اجتماعی، اقتصادی و کالبدی بر شاخص‌های کلیدی کیفیت زندگی، به طور معناداری

پژوهش‌های جغرافیای اقتصادی، دوره ۷، شماره ۲۳، ۱۳۸-۱۵۹، بهار ۱۴۰۵. متفاوت است.

در میان ساکنان بومی، نتایج نشان می‌دهد که وضعیت فقر و محرومیت ($\beta=0.415$, $p>0.01$) و دسترسی به امکانات فرهنگی و هنری ($\beta=0.270$, $p>0.01$) مهم‌ترین پیش‌بین‌های احساس امنیت هستند. این یافته حاکی از آن است که امنیت در نگاه ساکنان بومی بیشتر ریشه در کیفیت زندگی و تجربه‌های مستقیم اقتصادی - اجتماعی دارد؛ زیرا آنان سال‌ها در منطقه زندگی کرده و ارتباط نزدیک‌تری با محدودیت‌ها و فرصت‌های زیست‌محیطی و اقتصادی محلی دارند. بنابراین، هرگونه تغییر در وضعیت معیشت یا توسعه فضاهای فرهنگی به‌طور مستقیم بر احساس ثبات و امنیت ذهنی آنان اثرگذار است. در مقابل، در میان ساکنان غیربومی تنها متغیر سلامت جسمی و روانی ($\beta=0.294$, $p>0.01$) اثر معنادار دارد. این نتیجه را می‌توان ناشی از ماهیت مهاجرت و سازگاری تدریجی دانست؛ به این معنا که افراد غیربومی در مرحله‌گذار و تطبیق با محیط جدید، امنیت را نه از بستر اجتماعی بلکه از کنترل بر وضعیت فردی و خانوادگی خود تجربه می‌کنند. حضور موقتی یا کاری آنان سبب می‌شود برداشت آن‌ها از امنیت به احساس سلامت و آرامش شخصی بیشتر از شرایط محیطی یا اقتصادی منطقه وابسته باشد.

در میان ساکنان بومی، رضایت از زندگی تنها متغیر معنادار پیش‌بینی‌کننده احساس تعلق به منطقه بود ($\beta=0.324$, $p>0.05$). این رابطه بدین معناست که پیوند بومی‌ها با مکان سکونت از جنس کیفیت زیست روزمره و تداوم تجربه زیستی است؛ آنان منطقه را بخشی از هویت اجتماعی خود می‌دانند و هرگونه بهبود یا کاهش در شرایط زندگی به‌طور مستقیم بر میزان تعلق آنان اثر می‌گذارد. اما در ساکنان غیربومی، رضایت از زندگی تابع عناصر متنوع‌تری است: سلامت جسمی و روانی ($\beta=0.418$, $p>0.001$)، امید به آینده ($\beta=0.209$, $p>0.05$) و سنت‌ها و آداب و رسوم محلی ($\beta=0.185$, $p>0.05$). این الگو نشان می‌دهد که رضایت در میان مهاجرین مستلزم دستیابی تدریجی به پذیرش فرهنگی و پیوند اجتماعی با جامعه میزبان است؛ به عبارت دیگر، رضایت آنان تنها زمانی شکل می‌گیرد که زمینه تعامل با ارزش‌های محلی و احراز حس تعلق اجتماعی برایشان فراهم شود.

در بخش اقتصادی، داده‌های پرسشنامه ساکنان بومی نشان داد که تنها هزینه‌های زندگی اثر قوی و معناداری بر وضعیت اقتصادی دارد ($\beta=0.618$, $p>0.001$). این یافته بیانگر آن است که در نگاه بومی‌ها، ارزیابی وضعیت اقتصادی بیشتر بر پایه تجربه روزمره و فشارهای مصرفی استوار است؛ زیرا برای آنان درآمد و هزینه‌ها در بستر زندگی واقعی معنا می‌یابد، نه در مقایسه‌های بیرونی. در مقابل، برای ساکنان غیربومی، رضایت اقتصادی ارتباط بیشتری با درآمد و پس‌انداز خانوار ($\beta=0.423$, $p>0.001$) و کیفیت مسکن ($\beta=0.261$, $p>0.01$) دارد. چنین تفاوتی را می‌توان ناشی از رویکرد سرمایه‌ای مهاجرین دانست؛ آنان که با هدف کاری یا سرمایه‌گذاری به منطقه وارد شده‌اند، شرایط اقتصادی را از منظر بازده مالی و سطح رفاه مقایسه‌ای ارزیابی می‌کنند، نه از منظر هزینه‌ها یا فشارهای روزمره.

در تحلیل بازار مسکن، برای بومی‌ها قیمت اجاره قوی‌ترین پیش‌بین قیمت خرید مسکن بود ($\beta=0.576$, $p>0.001$). این رابطه نشان می‌دهد که در میان ساکنان محلی، بازار اجاره شاخص تعیین‌کننده ارزش مالکیت محسوب می‌شود، زیرا تصمیم‌های خرید معمولاً بر پایه تجربه شخصی از اجاره و شناخت واقعی از محله‌ها و قیمت‌های جاری صورت می‌گیرد. اما در میان غیربومی‌ها، قیمت خرید مسکن عامل اصلی پیش‌بینی رضایت از شرایط اجاره بود ($\beta=0.433$, $p>0.001$)، که از نگاه اقتصادی آنان به بازار مسکن به عنوان عرصه‌ای برای سرمایه‌گذاری و مقایسه سودآوری حکایت می‌کند. به بیان دیگر، بومی‌ها بازار مسکن را از منظر استفاده و سکونت می‌بینند، در حالی که غیربومی‌ها آن را از منظر ارزش سرمایه‌ای ارزیابی می‌کنند.

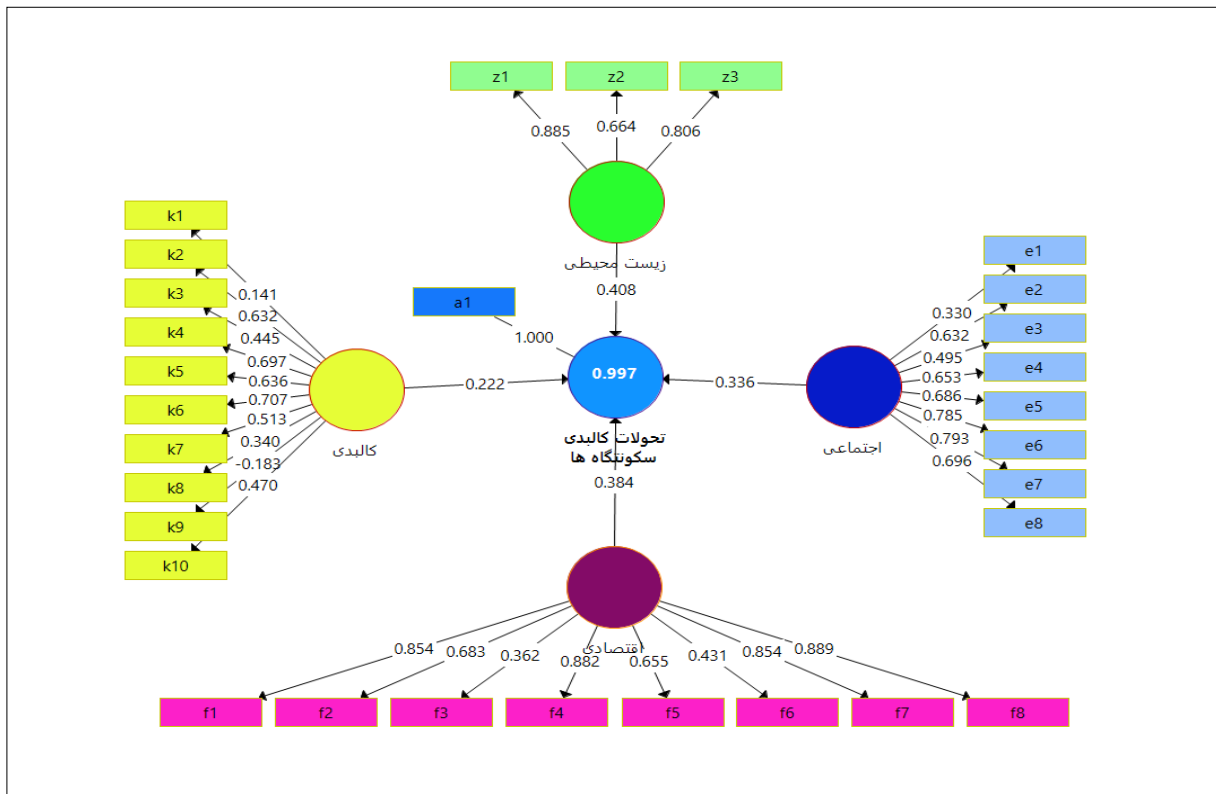
در مطالعه ساخت‌وساز، یافته‌های ساکنان بومی نشان داد وضعیت حمل‌ونقل تنها متغیر معنادار در پیش‌بینی توسعه فیزیکی سکونتگاه‌هاست ($\beta=0.257$, $p>0.01$). این نتیجه بیانگر آن است که ارتقای دسترسی و زیرساخت‌های حمل‌ونقل مستقیماً بر تصمیم‌های ساخت‌وساز در میان بومی‌ها تأثیر دارد، زیرا توسعه کالبدی درک آنان از پیشرفت منطقه را تقویت می‌کند. در مقابل، در میان ساکنان غیربومی رابطه مشابهی مشاهده نشد؛ که می‌توان آن را ناشی از نگرش کوتاه‌مدت‌تر یا سرمایه‌ای آنان دانست، جایی که ساخت‌وساز نه به بهبود دسترسی فیزیکی بلکه به بازده سرمایه و پویایی بازار وابسته است. (جدول ۴).

جدول ۴. نتایج آزمون رگرسیون خطی

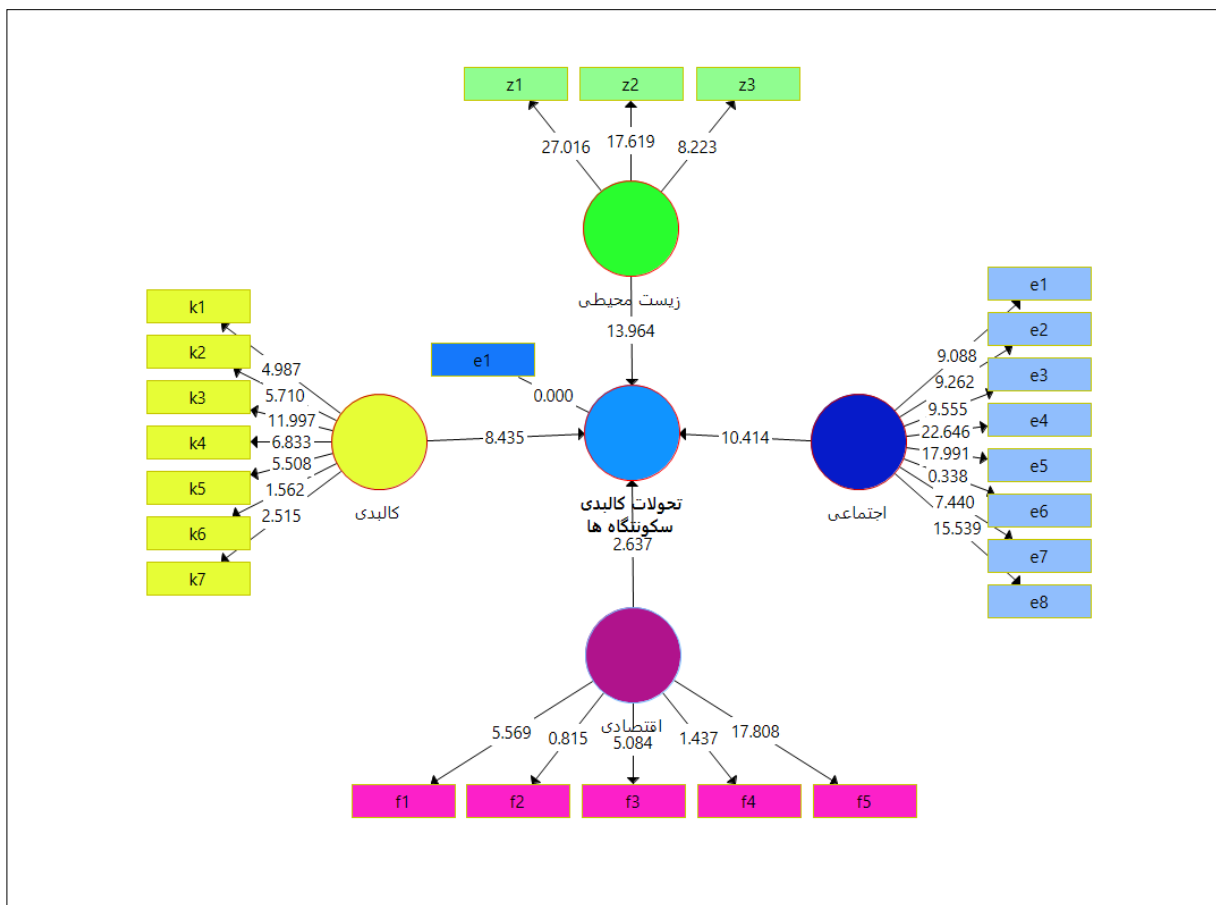
شاخص	متغیرهای معنادار در بومی‌ها	ضریب و جهت اثر	متغیرهای معنادار در غیربومی‌ها	ضریب و جهت اثر
احساس امنیت	فقر و محرومیت (+۰,۴۱۵) / امکانات فرهنگی (+۰,۲۷۰)	مثبت	سلامت جسمی و روانی (+۰,۲۹۴)	مثبت
احساس تعلق / رضایت از زندگی	رضایت از زندگی (+۰,۳۲۴)	مثبت	سلامت (+۰,۴۱۸)، امید به آینده (+۰,۲۰۹)، سنت‌ها (+۰,۱۸۵)	مثبت
وضعیت اقتصادی / رضایت از هزینه زندگی	هزینه‌های زندگی (+۰,۶۱۸)	مثبت	درآمد و پس‌انداز (+۰,۴۲۳)، کیفیت مسکن (+۰,۲۶۱)	مثبت
بازار مسکن (قیمت/اجاره)	اجاره‌بها (+۰,۵۷۶)	مثبت	قیمت خرید مسکن (+۰,۴۳۳)	مثبت
ساخت‌وساز	حمل‌ونقل (+۰,۲۵۷)	مثبت	-	-

وارسی از تباط بین ابعاد پژوهش با استفاده از مدل ساختاری در سطح معناداری

به‌منظور آزمون فرضیه‌های پژوهش، از مدل معادلات ساختاری استفاده شد. این روش یکی از تکنیک‌های پیشرفته تحلیل داده‌هاست که به‌منظور ارزیابی روابط بین دو نوع متغیر، یعنی متغیرهای آشکار و متغیرهای مکنون، به‌کار گرفته می‌شود. بدین ترتیب، پس از گردآوری داده‌ها، برای سنجش میزان کفایت شاخص‌های اندازه‌گیری (متغیرهای آشکار) در تبیین متغیرهای پنهان، تمامی متغیرهای آشکار مربوط به هر سازه به‌صورت جداگانه مورد آزمون قرار گرفتند. همچنین، جهت بررسی ارتباط میان متغیرهای پژوهش و تعیین معناداری روابط میان آن‌ها، مدل معادلات ساختاری بر اساس سطح معناداری به‌کار گرفته شد. در این مدل، تمامی روابط ساختاری با استفاده از آماره t مورد آزمون قرار می‌گیرند. مقدار این آماره ملاک اصلی برای تأیید یا رد فرضیات است؛ به‌طوری‌که اگر مقدار t از $۱/۶۴$ ، $۱/۹۶$ و $۲/۵۸$ فراتر رود، فرضیه به‌ترتیب در سطوح اطمینان ۹۰ ، ۹۵ و ۹۹ درصد مورد تأیید قرار می‌گیرد. نتایج حاصل از مدل نشان داد که در پرسشنامه ساکنان محلی، ضرایب مسیر به‌ترتیب در بعد کالبدی $۱۰/۱۹۴$ ، اقتصادی $۱۴/۷۹۷$ ، اجتماعی $۱۵/۹۳۹$ و زیست‌محیطی $۱۷۹/۳۷۹$ به‌دست آمد. همچنین در پرسشنامه ساکنان غیربومی، مقادیر ضرایب مسیر در بعد کالبدی $۸/۴۳۵$ ، اقتصادی $۲/۶۳۷$ ، اجتماعی $۱۰/۴۱۴$ و زیست‌محیطی $۱۳/۹۶۴$ محاسبه شد. بر اساس نتایج رگرسیون و مقادیر آماره t ، می‌توان نتیجه گرفت که میان تمامی ابعاد و متغیرهای اثرگذار و اثرپذیر، رابطه‌ای معنادار و چندلایه با تحولات کالبدی سکونتگاه‌های انسانی وجود دارد. این امر نشان می‌دهد که دگرگونی‌های کالبدی تنها به تصمیم‌های برنامه‌ریزی یا رشد فیزیکی وابسته نیستند، بلکه حاصل ترکیب عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی هستند که به‌صورت هم‌زمان در فضای منطقه‌ای عمل می‌کنند. متغیرهای اقتصادی - مانند هزینه‌های زندگی، درآمد و بازار مسکن - با جهت‌دهی به تصمیم‌های ساخت‌وساز و توسعه فضاهای سکونتی، موجب تغییر در الگوهای تراکم و توزیع فضایی شده‌اند. در بعد اجتماعی نیز شاخص‌هایی همچون رضایت از زندگی، احساس امنیت و تعلق مکانی مستقیماً بر پایداری سکونت و شکل‌گیری بافت‌های جدید اثر می‌گذارند؛ زیرا بومی‌ها توسعه کالبدی را بخشی از بهبود معیشت و کیفیت زیست خود می‌دانند، در حالی که غیربومی‌ها آن را به‌مثابه ابزاری برای تثبیت حضور یا سرمایه‌گذاری تلقی می‌کنند. از سوی دیگر، متغیرهای فرهنگی و زیست‌محیطی مانند سنت‌ها، کیفیت مسکن و وضعیت حمل‌ونقل، با تأثیر بر نحوه استفاده از فضا و میزان تمایل به سکونت دائمی یا موقت، نقش تعیین‌کننده‌ای در تحول چهره فیزیکی منطقه دارند. (شکل ۳ و ۴)

شکل ۳. مدل ساختاری پرسشنامه ساکنان بومی در حالت قدر مطلق معنی داری ضرایب (روابط بین متغیرها t-value)

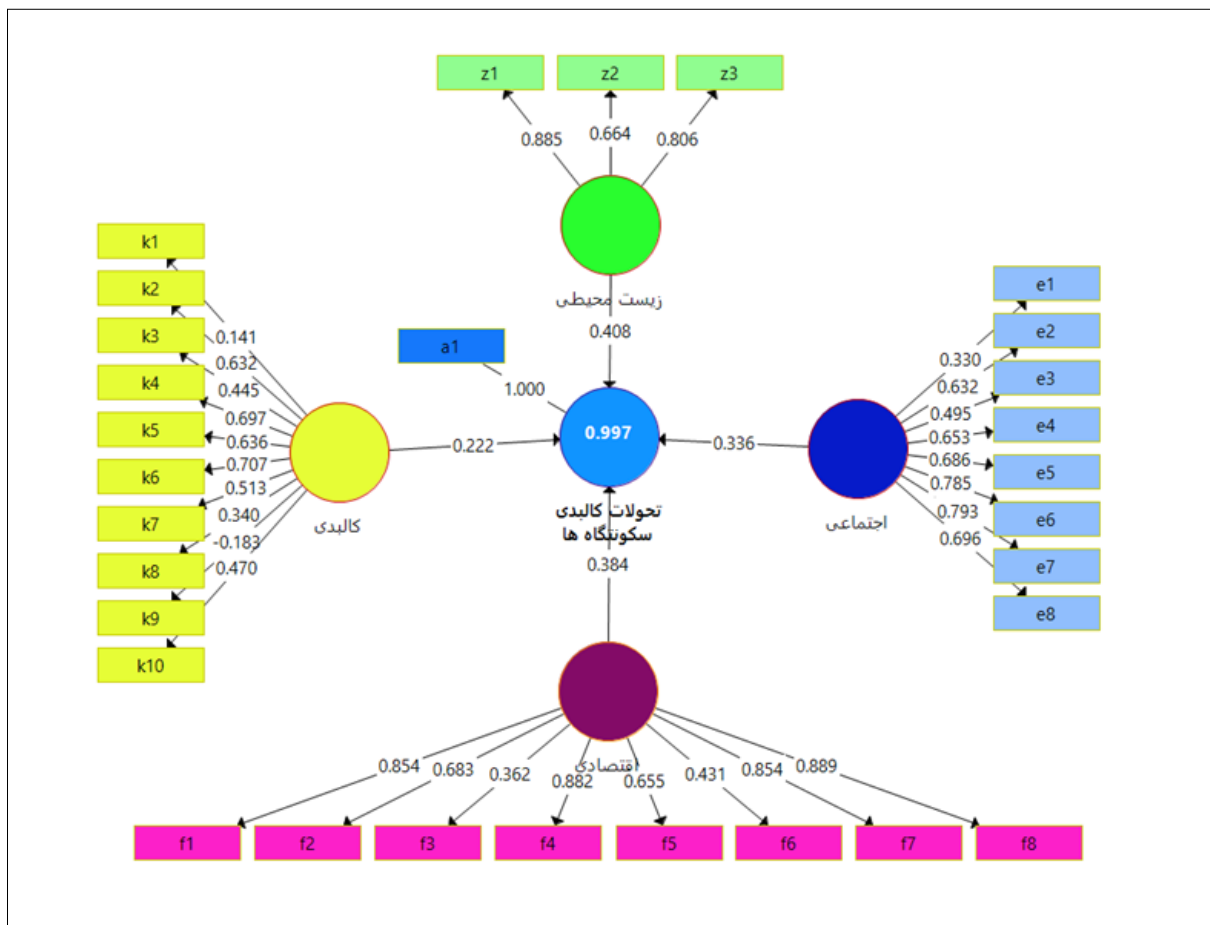

شکل ۴. مدل ساختاری پرسشنامه ساکنان بومی در حالت قدر مطلق معنی داری ضرایب (روابط بین متغیرها t-value)

ارزیابی نقش متغیرهای پژوهش در تحولات کالبدی سکونتگاه‌های انسانی با استفاده از مدل ساختاری در سطح بارعاملی (بررسی اثر متغیرها و ابعاد)

با توجه به اینکه یکی از اهداف اصلی پژوهش حاضر تبیین نقش و میزان تأثیر متغیرها بر تحولات کالبدی سکونتگاه‌های انسانی است، در این بخش از مدل معادلات ساختاری استفاده شده است. در این راستا، ضریب تأثیر ابعاد اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست‌محیطی و همچنین متغیرهای وابسته به هر یک از این ابعاد در سطح بارهای عاملی مورد سنجش قرار گرفته‌اند. بررسی مقادیر شاخص‌های برازش نشان می‌دهد که الگوهای اندازه‌گیری در مدل مفهومی پژوهش مورد تأیید قرار گرفته‌اند. این امر بیانگر آن است که شاخص‌های مربوط به متغیرهای آشکار توانایی سنجش متغیرهای پنهان را به صورت قابل قبول دارا هستند. در این چارچوب، ضرایب بین متغیرهای پنهان با یکدیگر به عنوان ضرایب رگرسیونی در بازه -۱ تا +۱ تفسیر می‌شوند و مقادیر حاصل بین متغیرهای آشکار و پنهان نشان‌دهنده بارهای عاملی آن‌ها است. به طور کلی، ضرایب رگرسیونی و بارهای عاملی به عنوان شاخص‌های کلیدی تعیین‌کننده جایگاه و میزان اثرگذاری متغیرهای پژوهش بر تحولات کالبدی سکونتگاه‌های انسانی محسوب می‌شوند.

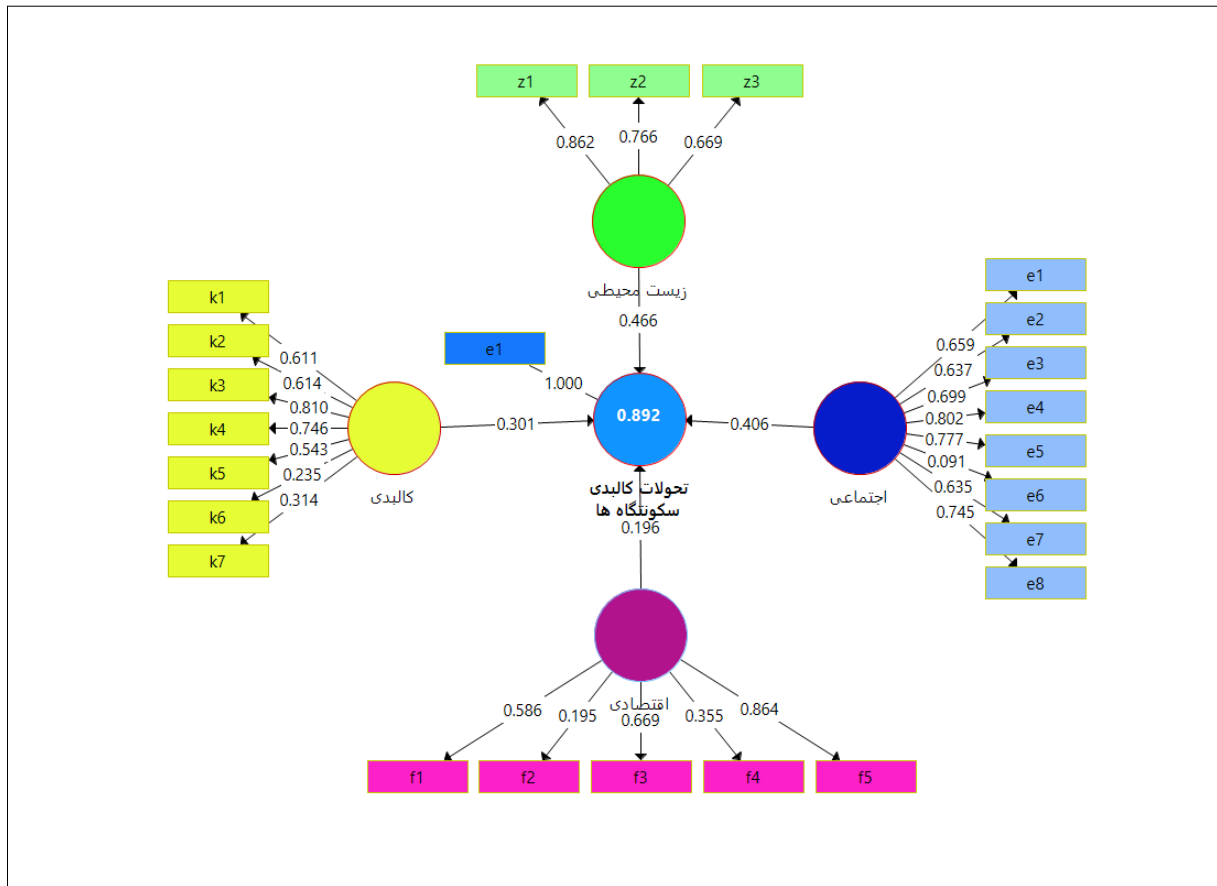
در پژوهش حاضر، به منظور تحلیل تحولات کالبدی سکونتگاه‌های انسانی، بار عاملی یا ضریب تأثیر متغیرها و ابعاد چهارگانه شامل کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی مورد بررسی قرار گرفت. نتایج حاصل از پرسشنامه ساکنان محلی نشان می‌دهد که ضرایب تأثیر این ابعاد به ترتیب ۰/۲۲۲، ۰/۳۸۴، ۰/۳۳۶ و ۰/۴۰۸ است در این بخش، نتایج نشان می‌دهد که ابعاد اقتصادی و زیست‌محیطی بیشترین ضرایب تأثیر را داشته‌اند، در حالی که ابعاد اجتماعی و کالبدی در مراتب بعدی از نظر میزان اثرگذاری قرار گرفته‌اند. این الگوی اثرگذاری را می‌توان با ماهیت توسعه در منطقه ویژه اقتصادی ارگ جدید و نوع پیوند میان فعالیت‌های صنعتی و ساختار فضایی منطقه توضیح داد. از یک سو، شدت سرمایه‌گذاری‌های صنعتی، گردش مالی بالا، و افزایش هزینه‌های زندگی موجب شده‌اند متغیرهای اقتصادی در شکل‌دهی رفتارهای سکونتی، ساخت‌وساز و تصمیم‌گیری‌های مربوط به مسکن نقش محوری پیدا کنند. هر دو گروه، وضعیت معیشتی و فرصت‌های اقتصادی را معیاری برای ارزیابی پایداری و امنیت زندگی خود در منطقه می‌دانند؛ از همین رو تأثیر این بعد بر تحولات کالبدی بسیار برجسته‌تر ظاهر شده است. از سوی دیگر، بعد زیست‌محیطی نیز به دلیل ویژگی‌های خاص جغرافیایی و آسیب‌پذیری اکولوژیکی محدوده مورد مطالعه، تأثیر قابل توجهی بر توسعه فیزیکی منطقه دارد. محدودیت منابع آب، تغییرات اقلیمی، و فشار ناشی از گسترش صنایع موجب جهت‌دهی به کاربری اراضی و نوع ساخت‌وسازها شده است؛ به طوری که شکل سکونتگاه‌ها و تراکم شهری در هماهنگی یا در واکنش به شرایط محیطی تغییر یافته‌اند. در مقابل، ابعاد اجتماعی و کالبدی دارای اثرات ثانویه‌اند، زیرا پیامدهای اقتصادی زیست‌محیطی ابتدا شرایط زیست و معیشت مردم را تغییر داده و سپس اعتماد، تعلق و روابط اجتماعی را بازتعریف کرده‌اند. به عبارت دیگر، پویایی‌های اجتماعی و کالبدی در این منطقه تابعی از دگرگونی‌های اقتصادی و محیطی‌اند، نه عوامل پیشرو مستقل. بنابراین، می‌توان گفت که ساختار فضایی، شکل سکونتگاه‌ها و کیفیت کالبدی زندگی بیش از هر چیز انعکاس نیروهای اقتصادی - زیست‌محیطی هستند که در بستر اجتماعی محلی بازتولید شده‌اند. (شکل ۵)

شکل ۵. مدل ساختاری در حالت ضرایب استاندارد در پرسشنامه ساکنان بومی (در سطح بار عاملی)

علاوه بر نتایج حاصل از پرسشنامه ساکنان محلی، در پرسشنامه ساکنان غیربومی نیز ضرایب تأثیر ابعاد مختلف مورد بررسی قرار گرفت. بر اساس یافته‌ها، ضرایب تأثیر ابعاد چهارگانه به ترتیب ۰/۳۰۱ برای بعد کالبدی، ۰/۱۹۶ برای بعد اقتصادی، ۰/۴۰۶ برای بعد اجتماعی و ۰/۴۶۶ برای بعد زیست‌محیطی به دست آمد. این نتایج بیانگر آن است که در میان ساکنان غیربومی، ابعاد اجتماعی و زیست‌محیطی بیشترین نقش و اهمیت را در تبیین تحولات کالبدی سکونتگاه‌های انسانی دارند؛ به گونه‌ای که این دو بعد توانسته‌اند سهم بیشتری در مقایسه با سایر ابعاد ایفا کنند. در بعد اجتماعی، متغیرهایی نظیر احساس تعلق به منطقه، میزان اعتماد اجتماعی، رعایت آداب و رسوم و سرمایه اجتماعی موجود در جامعه محلی به عنوان عوامل مؤثر بر نگرش و رفتار ساکنان غیربومی شناخته شدند. این مؤلفه‌ها نشان می‌دهد که غیربومیان درک بالاتری از اهمیت تعاملات اجتماعی و انسجام محلی در شکل‌گیری و پایداری سکونتگاه‌ها دارند. از سوی دیگر، در بعد زیست‌محیطی، شاخص‌هایی همچون کیفیت آب آشامیدنی، شیوه دفع زباله و پسماند و همچنین وضعیت مدیریت فاضلاب شهری نقش کلیدی در ارزیابی‌های ساکنان غیربومی ایفا کرده‌اند. تمرکز بالای این گروه بر مؤلفه‌های زیست‌محیطی حاکی از حساسیت ویژه آنان نسبت به کیفیت محیط زیست و پایداری سکونتگاه‌هاست.

در مقابل، ابعاد کالبدی و اقتصادی اگرچه همچنان اثرگذار هستند، اما در مراتب بعدی از نظر میزان تأثیر قرار گرفته‌اند و نسبت به ابعاد اجتماعی و زیست‌محیطی اهمیت کمتری در دیدگاه ساکنان غیربومی داشته‌اند برخلاف ساکنان غیربومی، ساکنان بومی برای تغییراتی مثل فرصت‌های شغلی، سطح درآمد قیمت مسکن و اجاره بها یا میزان تقاضا برای مسکن تأثیر بیشتری را قائل بوده‌اند. به طور کلی، مقایسه ضرایب تأثیر در دو گروه نشان می‌دهد که نگاه ساکنان غیربومی بیشتر متوجه پیامدهای اجتماعی و زیست‌محیطی است، در حالی که سایر ابعاد، اگرچه اهمیت دارند، اما در اولویت‌های بعدی قرار گرفته‌اند. این یافته می‌تواند بیانگر حساسیت بیشتر ساکنان غیربومی نسبت به شرایط اجتماعی و زیست‌محیطی سکونتگاه‌ها باشد. (شکل ۶)

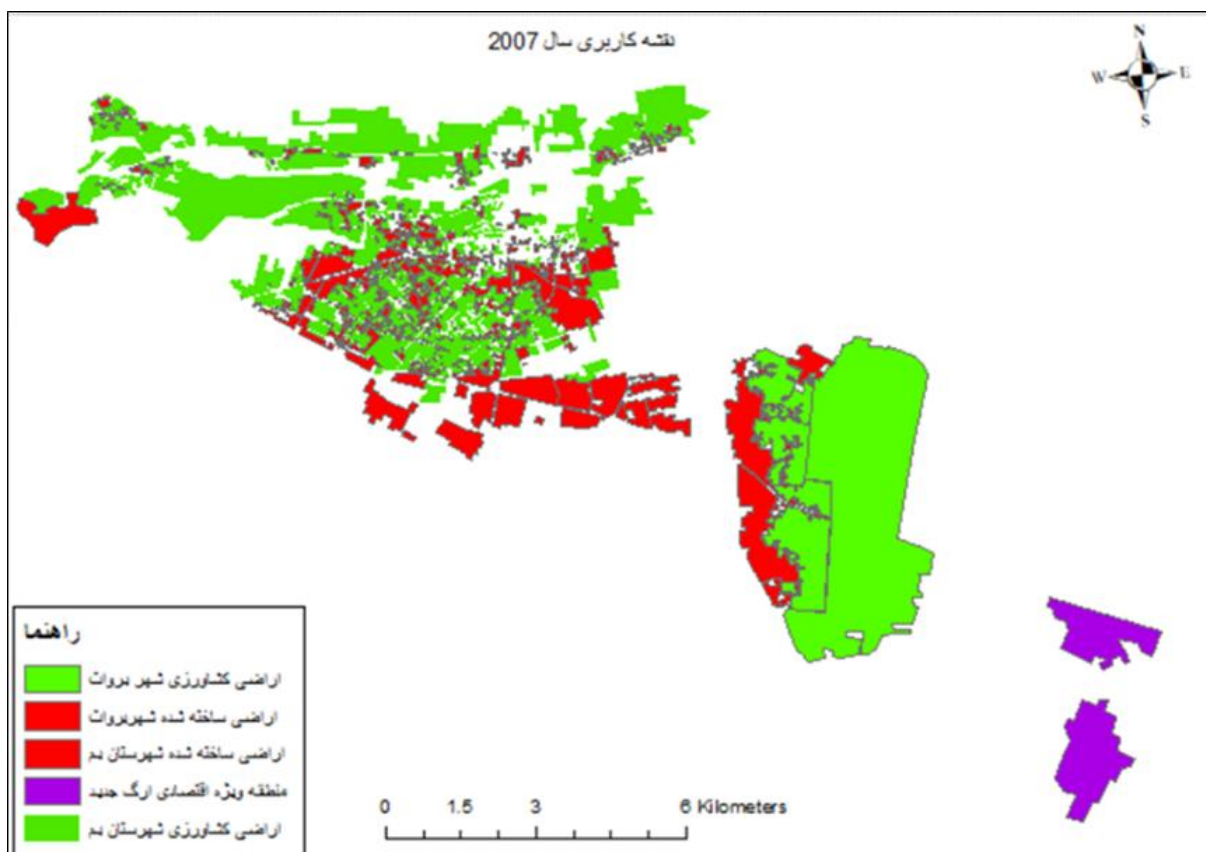
شکل ۶. مدل ساختاری در حالت ضرایب استاندارد در پرسشنامه ساکنان غیربومی (در سطح بار عاملی)

تحلیل مکانی تغییرات کاربری اراضی شهرستان بم و بروات (۲۰۰۷-۲۰۲۵)

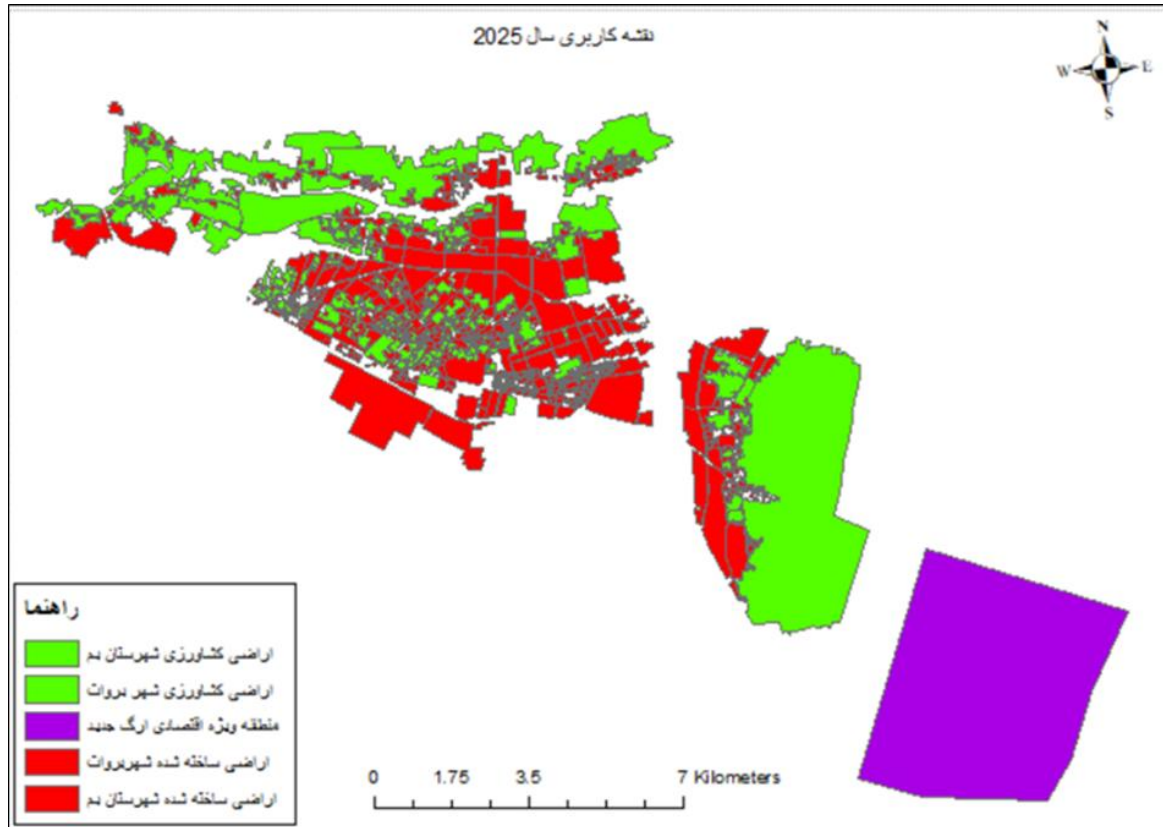
بررسی تصاویر ماهواره‌ای نشان می‌دهد که در سال ۲۰۰۷، پنج سال پس از زلزله بم، بیشترین تراکم ساخت‌وساز در جنوب و جنوب‌شرقی شهر و تا حدودی در بخش‌های میانی و شمالی متمرکز بوده که نتیجه بازسازی‌های پس‌اززلزله است. در این زمان اراضی باغی و نخلستان‌های شمال غربی و شمال شرقی همچنان غالب بودند، این تمرکز کالبدی را می‌توان ناشی از سیاست‌های مداخله‌ای دولت در بازسازی مناطق امن، محدودیت‌های لرزه‌خیزی در پهنه‌های شمالی، و اولویت احداث زیرساخت‌ها در محورهای ارتباطی اصلی شهر دانست که موجب جهت‌دهی به توسعه در بخش‌های جنوبی و مرکزی شد. اما در سال ۲۰۲۵ توسعه کالبدی شهر به‌طور محسوس در همه جهات گسترش یافته و بخش قابل توجهی از اراضی بایر و باغی به کاربری‌های ساختمانی تبدیل شده‌اند. این روند بیانگر فشار توسعه شهری بر حاشیه‌ها، افزایش جمعیت و نقش منطقه ویژه اقتصادی ارگ جدید در گسترش کالبدی شهر است. الگو نیز از توسعه متمرکز به سمت گسترش پراکنده و نیمه‌برنامه‌ریزی شده تغییر یافته است این تحول را می‌توان ناشی از ترکیب سه عامل اصلی دانست: نخست تأثیر مهاجرت نیروی کار صنعتی به منطقه، دوم افزایش ارزش زمین و سرمایه‌گذاری خصوصی در اطراف محورهای توسعه‌ای، و سوم ضعف سیاست‌های کنترل کاربری زمین که موجب گسترش افقی و غیرمتمرکز سکونتگاه‌ها در شهر بم شده است. در شهر بروات نیز در سال ۲۰۰۷ تمرکز ساخت‌وساز در غرب بروات و اراضی شرقی عمدتاً کشاورزی بود، در حالی که منطقه ویژه اقتصادی ارگ جدید هنوز در مراحل اولیه توسعه قرار داشت. تا سال ۲۰۲۵، توسعه بروات عمدتاً از غرب به شرق و با الگویی تدریجی و متعادل پیش رفته و اگرچه بخشی از باغات شرقی به ساخت‌وساز تبدیل شده‌اند، ولی کشاورزی در غرب و شمال غربی همچنان پابرجا مانده است. این موضوع ناشی از بهبود دسترسی‌ها، افزایش تقاضای سکونت در نزدیکی منطقه صنعتی، و رشد تدریجی خدمات زیربنایی در شرق شهر است که موجب توسعه پیوسته و متوازن شده است. در مقابل، منطقه ویژه اقتصادی رشد بسیار سریع‌تری داشته و مساحت اراضی ساخته‌شده آن از حدود

پژوهش‌های جغرافیای اقتصادی، دوره ۷، شماره ۲۳، ۱۳۸-۱۵۹، بهار ۱۴۰۵.

۳۶۴ هکتار در سال ۲۰۰۷ به بیش از ۲۳۰۰ هکتار در سال ۲۰۲۵ (بیش از ۵۴۰ درصد افزایش) رسیده است. این گسترش چشمگیر که ناشی از سرمایه‌گذاری‌های صنعتی، معافیت‌های اقتصادی و جذب نیروی کار بوده، این منطقه را به قطب اقتصادی و یکی از عوامل اصلی تغییر الگوی توسعه فضایی شهرستان بم تبدیل کرده است. جهش کالبدی ارگ جدید را می‌توان محصول تمرکز سیاست‌های صنعتی استان کرمان، توسعه شبکه‌های زیربنایی (برق، جاده، مخابرات)، و اثر هم‌افزایی سرمایه‌گذاری‌های خودروسازی و صنایع وابسته دانست که باعث افزایش بازده فضایی و گسترش سریع محدوده ساخته‌شده شده‌اند (شکل ۶و۷).

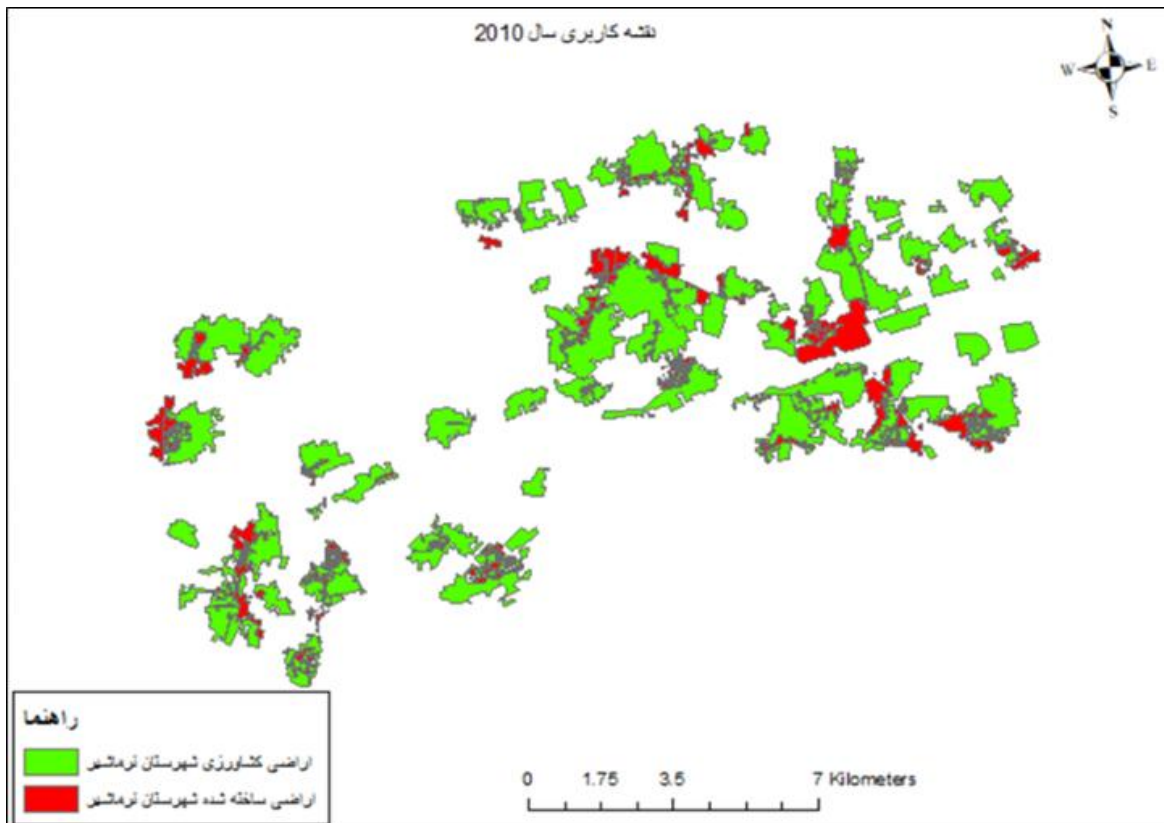

شکل ۶. نقشه کاربری شهرستان بم و بروات (۲۰۰۷)

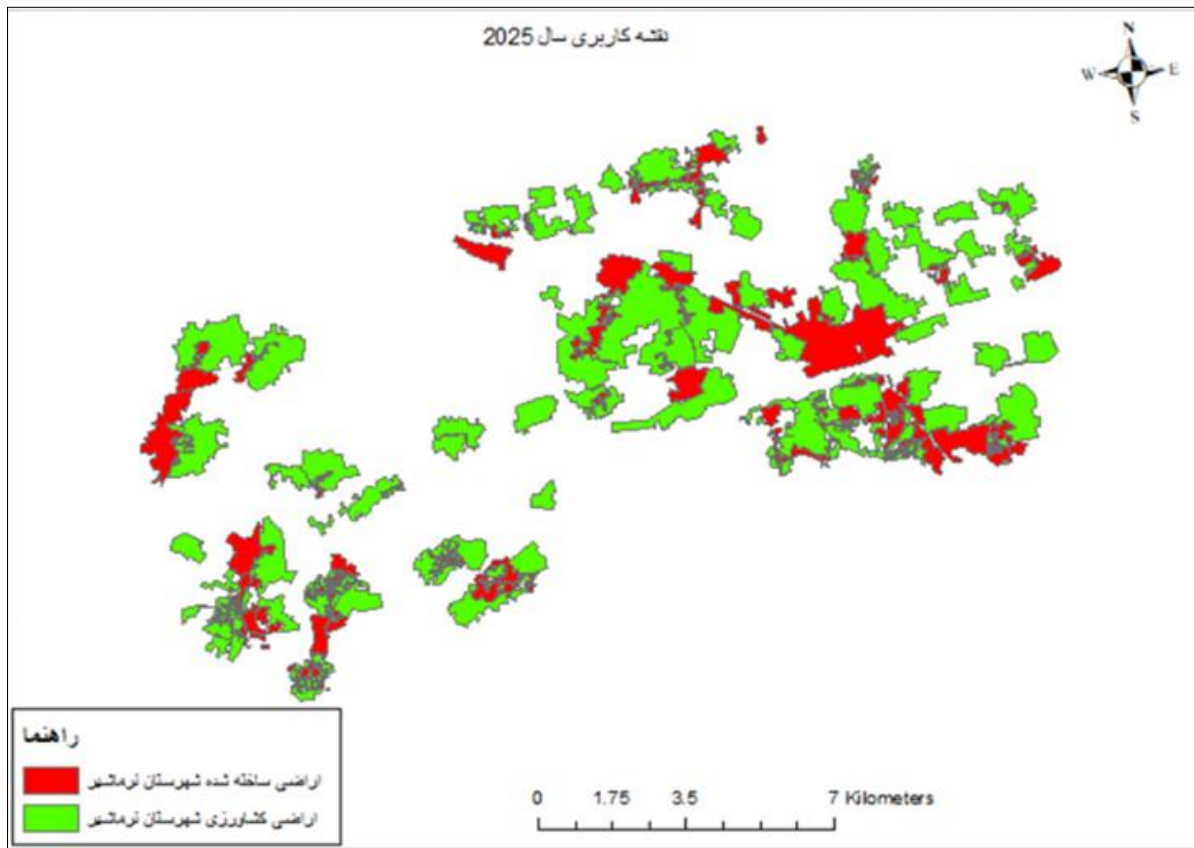

شکل ۷. نقشه کاربری شهرستان بوم و بروات (۲۰۲۵)

تحلیل مکانی تغییرات کاربری اراضی شهرستان نرماشیر در بازه زمانی ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۵ بر اساس تصاویر Google Earth

شکل ۸. نقشه کاربری شهرستان نرماشیر (۲۰۱۰)

شکل ۹. نقشه کاربری شهرستان نرماشیر (۲۰۱۰)

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با موضوع تحلیل فضایی-زمانی تحولات کالبدی سکونتگاه‌های انسانی در شهرستان‌های بم و نرماشیر، در پرتو توسعه منطقه ویژه اقتصادی ارگ جدید، با رویکردی چندبعدی کوشید تا پیوند میان عوامل اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و زیست‌محیطی را در شکل‌دهی به کیفیت زندگی، رضایت‌مندی و تحولات کالبدی سکونتگاه‌ها تبیین کند. یافته‌ها نشان داد که توسعه منطقه ویژه اقتصادی، به‌عنوان یک محرک اصلی، نه تنها الگوهای فضایی شهر و روستا را دگرگون ساخته بلکه به‌طور مستقیم و غیرمستقیم بر شاخص‌های اقتصادی، الگوهای مصرف و سرمایه‌گذاری، و در نهایت بر برداشت و رضایت ساکنان اثرگذار بوده است. این نتایج اهمیت ویژه‌ای برای جغرافیای اقتصادی دارد، زیرا بیانگر آن است که فرآیندهای توسعه اقتصادی و فضایی جدایی‌ناپذیر بوده و فهم تغییرات کالبدی سکونتگاه‌ها بدون تحلیل بنیان‌های اقتصادی ناقص خواهد بود.

یکی از یافته‌های کلیدی این پژوهش، نقش تعیین‌کننده عوامل اقتصادی در شکل‌گیری احساس امنیت و کیفیت زندگی در میان ساکنان بومی و غیربومی است. در حالی که بومی‌ها بیش از همه امنیت خود را وابسته به کاهش فقر، دسترسی به خدمات و بهبود زیرساخت‌های فرهنگی و اجتماعی دانسته‌اند، غیربومی‌ها وابستگی بیشتری به مؤلفه‌های فردی همچون سلامت جسمی و روانی و امید به آینده نشان داده‌اند. این تفاوت بازتاب‌دهنده جایگاه متفاوت اقتصاد در تجربه زیسته دو گروه است: برای بومی‌ها بهبود شرایط عمومی اقتصادی جامعه شرط لازم برای امنیت محسوب می‌شود، در حالی که غیربومی‌ها بیشتر به ثبات درآمد خانوار و قابلیت سرمایه‌گذاری به‌عنوان منبع امنیت می‌نگرند. چنین یافته‌ای تأکید می‌کند که سیاست‌های اقتصادی باید نه تنها معطوف به ایجاد فرصت‌های شغلی و افزایش درآمد باشد، بلکه در مناطق محلی باید به سمت کاهش محرومیت‌های ساختاری و سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های فرهنگی و اجتماعی نیز هدایت گردد.

همچنین یافته‌ها نشان داد که تفاوت در نگرش به اقتصاد میان ساکنان بومی و غیربومی، در ارزیابی وضعیت معیشت و بازار مسکن

تحلیل فضایی-زمانی تحولات کالبدی.../ ابولی و همکاران ...

بسیار پررنگ است. ساکنان محلی به هزینه‌های جاری زندگی و اجاره‌بها به‌عنوان شاخص اصلی رضایت اقتصادی می‌نگرند و بیشتر از زاویه «مصرفی» با مسکن برخورد می‌کنند. در مقابل، ساکنان غیربومی یا مهاجران بر سطح درآمد، پس‌انداز خانوار و ارزش ملکی تأکید داشته و مسکن را به‌مثابه یک دارایی سرمایه‌ای تلقی کرده‌اند. این دوگانگی در نگاه، پیامدهای سیاستی مهمی دارد. برای بومی‌ها باید سیاست‌های حمایتی معطوف به کنترل هزینه‌های معیشت، ایجاد فرصت‌های اشتغال پایدار و تنظیم اجاره‌بها باشد. برای غیربومی‌ها، سیاست‌های تثبیت بازار سرمایه‌ای مسکن، ایجاد بسترهای پس‌انداز خانوار و تسهیل مالکیت مسکن اهمیت بیشتری دارد.

این یافته در ادبیات جغرافیای اقتصادی اهمیت بالایی دارد، زیرا نشان می‌دهد بازار مسکن نه تنها یک موضوع کالبدی بلکه یک شاخص اقتصادی-اجتماعی چندوجهی است که مستقیماً بر رضایت و ماندگاری جمعیت اثرگذار است.

تحلیل تغییرات کاربری اراضی نیز نشان داد که توسعه پس‌اززلزه بم و به‌ویژه گسترش منطقه ویژه اقتصادی ارگ جدید، الگوی کالبدی سکونتگاه‌ها را دگرگون کرده است. رشد بیش از ۵۴۰ درصدی مساحت ساخته‌شده در شهرستان بم و بروات، بیانگر جهش سریع اقتصادی است که عمدتاً بر پایه تغییر کاربری اراضی باغی و بایر به کاربری ساختمانی استوار بوده است. این تحول اقتصادی-فضایی فرصت‌هایی مانند افزایش تقاضا برای مسکن، رونق فعالیت‌های ساختمانی و رشد اشتغال در بخش خدمات شهری را به همراه داشته است. با این حال، تداوم این روند می‌تواند تهدیداتی همچون افزایش قیمت زمین، فشار بر منابع طبیعی و کاهش پایداری زیست‌محیطی را در پی داشته باشد.

در مقابل، شهرستان نرماشیر الگوی متفاوتی را تجربه کرده است. افزایش ۸۷ درصدی ساخت‌وسازها همراه با کاهش محدود اراضی کشاورزی (حدود ۲ درصد) نشان‌دهنده مدیریت متعادل‌تر منابع زمین و تمرکز توسعه بر اراضی بایر بوده است. این تجربه می‌تواند الگویی برای توسعه پایدار اقتصادی باشد، زیرا همزمان امکان رشد کالبدی و حفظ ظرفیت تولید کشاورزی را فراهم کرده است. چنین الگویی به‌ویژه در مناطقی که منابع کشاورزی و طبیعی اهمیت استراتژیک دارند، می‌تواند به‌عنوان راهبرد توسعه‌ای مورد توجه سیاست‌گذاران قرار گیرد.

نتایج مدل معادلات ساختاری نیز به‌طور روشن بر تفاوت اولویت‌های اقتصادی میان ساکنان محلی و ساکنان غیربومی صحنه گذاشت. بومی‌ها ابعاد اقتصادی و زیست‌محیطی را مهم‌ترین عوامل اثرگذار بر تحولات کالبدی دانسته‌اند، در حالی که غیربومی‌ها بیشتر بر ابعاد اجتماعی و زیست‌محیطی تأکید کرده‌اند. از منظر اقتصادی، این بدان معناست که در برنامه‌ریزی توسعه، برای مردم محلی باید بر ایجاد فرصت‌های شغلی، افزایش درآمد، کاهش هزینه‌های معیشت و ارتقای خدمات عمومی تأکید شود. در عوض، برای ساکنان غیربومی، ترکیب سیاست‌های اقتصادی با ارتقای انسجام اجتماعی و فرصت‌های آینده (مانند سرمایه‌گذاری و امنیت شغلی بلندمدت) اهمیت دارد. در مجموع، نتایج این پژوهش به‌روشنی نشان می‌دهد که اقتصاد در کانون تحولات کالبدی و اجتماعی سکونتگاه‌های انسانی قرار دارد و تفاوت در برداشت ساکنان از وضعیت اقتصادی، به‌طور مستقیم در شکل‌گیری الگوهای فضایی و کیفیت زندگی آنان بازتاب یافته است. توسعه منطقه ویژه اقتصادی ارگ جدید فرصت‌های گسترده‌ای برای رشد اقتصادی ایجاد کرده، اما در عین حال چالش‌های جدیدی همچون نابرابری، فشار بر منابع طبیعی و تنش‌های اجتماعی را نیز به همراه داشته است. بنابراین، دستیابی به توسعه پایدار و متوازن تنها زمانی ممکن خواهد بود که سیاست‌گذاری‌ها بر پایه شناخت دقیق تفاوت‌های اقتصادی و اجتماعی گروه‌های مختلف طراحی شود و در عین حال میان الزامات اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی پیوند برقرار گردد.

حامی مالی

بنا به اظهار نظر نویسنده مسئول، این مقاله حامی مالی نداشته است.

پژوهش‌های جغرافیای اقتصادی، دوره ۷، شماره ۲۳، ۱۳۸-۱۵۹، بهار ۱۴۰۵.

با توجه اینکه مقاله حاضر مستخرج از پایان‌نامه می باشد، سهم و نقش نویسنده اول، به عنوان دانشجوی پایان نامه، نویسنده دوم به عنوان راهنما و نویسنده سوم به عنوان استاد مشاور بود.

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می دارند که هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارند.

تقدیر و تشکر

نویسندگان از همه افراد، به دلیل مشاوره و راهنمایی علمی و مشارکت آنها در این مقاله تشکر و قدرانی می نمایند.

منابع

- حسینی، علی، زارعی، بهادر، احمدی، سیدعباس، و رستمی، رسول. (۱۴۰۰). تبیین توسعه منطقه‌ای با تأکید بر اشتغال در حوزه اقتصاد دریا؛ مورد مطالعه: استان بوشهر. مجله آمایش جغرافیایی فضا، ۱۱(۳۹)، ۱۲۹-۱۵۲.
- فاضل‌رضا، نقی فقیهی، علی؛ و حجازی‌نگین. (۱۳۹۴). بررسی تأثیر توسعه منطقه‌ای بر کیفیت زندگی (با رویکرد رشد صنعتی). راهبرد اجتماعی فرهنگی، ۴(۱).
- عبدالهی، حامد، قریشی، محمدباسط، و آمار، تیمور. (۱۴۰۳). تحلیل پیامدهای کالبدی تحولات کارکردی سکونتگاه‌های پیراشهری رشت در دو دهه اخیر. مهندسی جغرافیایی سرزمین، ۸(۴)، ۹۷-۱۱۸.
- عظیمی، آزاده، و میرابوالقاسمی بهابادی، سیدمحمود. (۱۳۹۶). مبانی نظری تحولات توسعه منطقه‌ای. تهران: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی.
- علیزاده، توحید، مظلوم‌خراسانی، محمد، و مجدی، علی‌اکبر. (۱۴۰۰). مطالعه پیامدهای اجتماعی و اقتصادی شهرک‌های صنعتی بر نواحی روستایی؛ مورد مطالعه: شهرک‌های صنعتی شهرستان ارومیه. راهبردهای توسعه روستایی، ۸(۴)، ۳۹۹-۴۱۸.
- لطیفی، قائم‌پور. (۱۳۹۶). تأثیر مناطق ویژه اقتصادی بر رفاه و توسعه اجتماعی مناطق شهری و روستایی (مطالعه موردی: منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان). برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ۷(۲۷)، ۱۹۷-۲۳۲.
- زیاری، کرامت‌الله. (۱۳۹۶). مکتب‌ها، نظریه‌ها و مدل‌های برنامه‌ریزی و برنامه‌ریزی منطقه‌ای. دانشگاه تهران.
- منصوریان، حسین، رجائی، سیدعباس، عاشوری، حسن، و حاتمی، احمد. (۱۳۹۷). گذار از بازار کار شهری به بازار کار منطقه‌ای در ایران (تحلیلی بر داده‌های جمعیت شناور). برنامه‌ریزی فضایی، ۱۸(۱)، ۵۱-۷۰.
- مرکز آمار ایران. (۱۴۰۴). آمارنامه سالانه استان کرمان.
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۴۰۱). گزارش‌های اقتصادی و بررسی قوانین مربوط به مناطق ویژه اقتصادی.
- نجفی‌کانی، علی‌اکبر، و متوسلی، بهنام. (۱۳۹۵). نقش شهرک‌های صنعتی در توسعه اقتصادی و اجتماعی شهری و منطقه‌ای؛ مورد مطالعه: شهر مهریز. فصلنامه علمی-پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، ۶(۴)، ۱۲۸-...
- یمانی، عبدالمجید، سالارزهی، حبیب‌اله، و سیدی، فرزانه. (۱۳۹۵). شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر نهادینه‌سازی ابعاد اجرایی کارآفرینی سازمانی (مطالعه شرکت کرمان موتور شهرستان بم). پژوهش‌های مدیریت عمومی، ۹(۳۱)، ۱۲۳-۱۴۱.
- Aggarwal, A. (2017). Towards an Integrated Framework for Special Economic Zones (SEZs): A Dynamic Institutional Approach. Asia Research Centre. Copenhagen Business School. Copenhagen Discussion Papers No. 64
- Aggarwal, A. (2023). How special are special economic zones: Evidence from South Asia. The World Economy,
- Al-Mujaddid, T. F., Yulivan, I., & Prakoso, L. Y. (2024). Building a Resilient Society with the Special Economic Zone Concept: A Defense Economic Perspective. Jurnal Pertahanan, 10(2), 321-328.
- Araujo, R. A., Rodrigues Fonseca, P. C., & Antunes, T. S. (2024). A multi-sector post-Kaleckian growth model of structural change. Review of Political Economy, 36(4), 1635-1653.
- Bilozor, A., Cieślak, I., & Czyża, S. (2020). An analysis of urbanisation dynamics with the use of the fuzzy set theory—A case study of the city of Olsztyn. Remote Sensing, 12(11), 1784.
- Botta, A., Porcile, G., & Ribeiro, R. (2018). Economic development, technical change and income distribution: A conversation between Keynesians, Schumpeterians and Structuralists. PSL Quarterly Review, 71(285).
- Braimah, E. S., Gbervbie, D. E., Chidozie, F., & Osimen, G. U. (2025). Assessing the effect of international migration on the livelihood of the Bini people of Edo State, Nigeria. International Journal of Innovative Research and Scientific Studies, 8(1), 343-354.
- Butowski, L. (2010). Tourism as a development factor in the light of regional development theories. Turyzm, 20(1), 5-10.
- Cieslik, A. (2025). Political economy of special economic zones location in Poland. Journal of Economics & Management, 47, 1-24.

تحلیل فضایی-زمانی تحولات کالبدی.../ ابولی و همکاران ...

- Cvetanović, S., Filipović, M., Nikolić, M., & Belović, D. (2015). [Endogenous growth theory and regional development policy](#). *Spatium*, 10-17.
- Farole, T., & Akinçi, G. (Eds.). (2011). [Special economic zones: progress, emerging challenges, and future directions](#). World Bank Publications.
- Gilbert, K. M., & Shi, Y. (2023). [Urban Growth Monitoring and Prediction Using Remote Sensing Urban Monitoring Indices Approach and Integrating CA-Markov Model: A Case Study of Lagos City](#), Nigeria. *Sustainability*, 16(1), 30.
- Jaman, U. B. (2023). [Legal Analysis of the Impact of Industrial Development on the Environment](#). *The Easta Journal Law and Human Rights*.
- Janků, J., Heřmanová, K., Kozák, J., Jehlička, J., Maitah, M., Němeček, K., & Herza, T. (2020). [Industrial zones and their benefits for society](#).
- Kalu, K., & Aniche, E. T. (2025). [The Political Economy of China's Special Economic Zones and Adaptability of Developmental State Model of Industrialisation in Africa: Evidence from Nigeria](#). *Journal of Public Affairs*, 25(1), e70018.
- Lewis, E., & Peri, G. (2015). [Immigration and the economy of cities and regions](#). In G. Duranton, J. V. Henderson, & W. C. Strange (Eds.), *Handbook of Regional and Urban Economics* (Vol. 5, pp. 625-685). Elsevier.
- Lorentzen, D. M. C. & McNeil, M. A. (2020). [Electricity demand of non-residential buildings in Mexico](#). *Sustainable Cities and Society*, 59, 102165.
- Ma, W., Jiang, G., Li, W., & Zhou, T. (2018). [How do population decline, urban sprawl and industrial transformation impact land use change in rural residential areas? A comparative regional analysis at the peri-urban interface](#). *Journal of Cleaner Production*, 205, 76-85.
- Mejia, S. A. (2024). [The effects of debt dependence on economic growth in less developed countries, 1990–2019](#). *Social Science Research*, 117, 102943.
- Moberg, L., & Reil, S. (2018). [Refugee special economic zones](#). *Journal of Entrepreneurship and Public Policy*, 7(3), 290-303.
- Moore, J. W. (Ed.). (2016). [Anthropocene or Capitalocene?: Nature, history, and the crisis of capitalism](#). PM Press.
- Nallathiga, R. (2007). [Potential of Special Economic Zones in Promoting Industrial and Regional Economic Development: An Analysis](#)Ψ.
- O'Donnell, R. (2024). [Logic and Economics I: Synthesis Neoclassicism](#). *Review of Political Economy*, 36(2), 610-633.
- Petrova, E., & Usacheva, I. (2023). [Cognitive analysis of sustainable regional economic growth factors](#). In *E3S Web of Conferences* (Vol. 402, p. 08009). EDP Sciences.
- Pozoukidou, G., & Chatziyiannaki, Z. (2021). [15-Minute City: Decomposing the new urban planning eutopia](#). *Sustainability*, 13(2), 928.
- Sabattini, N. (2022). [International Labor Migration and Care: The Case of Southeast Asian Workers in Japan](#).
- Shi, L., Han, L., Yang, F., & GAO, L. (2019). [The evolution of sustainable development theory: Types, goals, and research prospects](#). *Sustainability*, 11(24), 7158.
- Syamni, G., Juliansyah, H., Andriyani, D., Ulfa, N., & Bahri, S. (2025). [The development of Arun Lhokseumawe special economic zone to increase Aceh's economic growth](#). In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* (Vol. 1490, No. 1, p. 012045). IOP Publishing.
- Wang, J. (2013). [The economic impact of special economic zones: Evidence from Chinese municipalities](#). *Journal of Development Economics*, 101, 133-147.
- Yang, Z., Wang, Y., & Liu, Z. (2019). [Improving socially inclusive development in fast urbanized area: Investigate livelihoods of immigrants and non-immigrants in Nansha Special Economic Zone in China](#). *Habitat International*, 86, 10-18.